

**ИОАН (ШАХОВСКИ),
АРХИЕПИСКОП САН-ФРАНЦИСКИ**

**ФИЛОСОФИЯ
НА ПРАВОСЛАВНОТО ПАСТИРСТВО**

Превод от руски език: Татяна Филева

Издание на Богоносци, 2012 г.

На моето паство, дадено ми от Господа

... Той повика презвитерите църковни и... рече им: вие знаете, как от първия ден, когато стъпих в Асия, всичкото време бях с вас... как не пропуснах нищо полезно да ви го не обадя и да ви не поуча пред народа и по къщите... чист съм от кръвта на всички, защото не пропуснах да ви известя всичката воля Божия. Внимавайте, прочее, върху себе си и върху цялото стадо...

Деян. 20

Чух, Господи, Тайнството на Твоя промисъл, проумях Твоите дела и прославих Твоего Божество.

Църковна песен, гл. 6.

П а с т и р с т в о

Едно пастирство

Няма нищо по-страшно и по-блажено от пастирското служение.

Чрез пастирите, земни и небесни, Господ пасе Своето стадо – вече вярващите и още недошлите във вярата души.

Истинското пастирство е продължение на Христовия живот в света. *Ти си свещеник навеки по чина Мелхиседеков* (Пс. 109:4).

Колкото и пастири да има на земята или на небето, винаги остава един неизменен Пастир. Колкото и църкви да има в света, винаги остава една

Църква – Православната – право славеща Христа, непричастна на никаква слабост или сквернота.

А пастир на земята, както и на небето, може да бъде само знаещият Единия Пастир.

Господ е Пастир мой, от нищо не ще се нуждая: Той ме настанява на злачни пасбища и ме води на тихи води, подкрепя душата ми, насочва ме по пътя на правдата заради Своего име. Да тръгна и по долината на смъртната сянка, няма да се уплаша от злото, защото Ти си с мене... (Пс. 22:1-4).

Като пастир ще пасе Той своето стадо; агнетата ще взема Той на ръце и ще ги носи на гърдите Си, и ще води дойниците (Ис. 40:11).

Ето, Аз Сам ще издиря Моите овци и ще ги прегледам. Както пастир проверява стадото си в деня, кога се намира сред своето пръснато стадо, тъй ще прегледам Аз Моите овци и ще ги освободя от всички места, дето бяха пръснати в ден облачен и мрачен... Ще ги паса на добро пасбище, и кошара ще имат на високите Израилеви планини; там ще почиват в добра кошара и ще пасат на тучно пасбище – по Израилевите планини. Моите овци Аз ще паса и ще ги отморявам, казва Господ Бог. Изгубената ще намеря и прокудената ще възвърна, ранена ще превържа и болна ще укрепя, а затлъстяла и буйна ще изтребя; ще ги паса с правда (Иез. 34:11-12, 14-16).

Всеки причастен на пастирския труд знае колко радостно е да посреща изгубените по света, но пасени от ръката на Пастира вярващи. Такива души се срещат по кръстопътищата на различните житейски пътища и в тишината на пълното уединение. Както изглежда, никой не се е докосвал до тях, никой не се е опитвал да ги плени в духовен плен, никой земен пастир не се е приближавал към тях, търсейки тяхно спасение, и те никога и от никого не са слушали духовно ободряващи думи. А в същото време те цъфтят и растат духовно, все по-добре разбират пътя на вярата, все по-ясни им стават истинските пътища на живота. Понякога тези хора не само не получават никаква помощ от човек през живота си, но като че ли всичко наоколо им пречи, съблазнява ги и ги отклонява от пътя... А те въпреки това цъфтят и не се съблазняват от нищо, светят с небесен огън, просветлявайки тъмнината около себе си. Случва се дори нещо повече: онези земни пастири

и наставници, които са пратени да подкрепят и ободряват душата, я отблъскват от благодатната светлина, със своето слово или живот я учат не на това, на което е учел Господ Иисус Христос. Тази съблазън нерядко започва още от ранно детство, когато детето не вижда Христовата светлина в своя дом. Но Господ води и неговата душа, съгласяваща се да приеме небесното ръководство. И ако душата се е съгласила на това вътрешно, тънко, съвестно ръководство, на това постоянно горене на сърцето, което се стреми към светлината и в страдание отблъсква тъмнината – никой няма да я грабне от ръката на Господа. И се изпълняват думите: *“Моите овци слушат гласа Ми (говорещ в дълбините на сърцето и водещ ги към небесната светлина) и аз ги познавам, и те вървят подире Ми... Никой не ще ги грабне от ръката Ми”* (Иоан. 10:27-28).

Само този може да бъде пастир и да води хората към вечен живот, който сам познава Пастира и когото Пастирът познава. *Аз съм добрият пастир; и познавам Моите Си, и Моите Ме познават...* (Иоан. 10:14). Такова е първото условие на пастирството.

У пророците е писано: “и ще бъдат всички от Бога научени”. Всякой, който е чул от Отца и се е научил, дохожда при Мене (Иоан. 6:45).

Бог на мира чрез кръвта на вечния завет въздигна от мъртвите великия Пастир на овците – Господа нашегo Иисуса (Христа) (Евр. 13:20).

Ако е изглеждало и сега в много случаи изглежда, че народът на земята “няма Пастир” (“те бяха като овци, които нямат пастир”...), това значи, че Пастирът, стоящ около този народ, или не се забелязва, или се отхвърля от народа... Въпреки това Той остава Пастир.

Както Господ е *Спасител на всички човеци, а най-вече на верните* (1 Тим. 4:10), така Той е Пастир на цялото човечество, и най-вече на верните, тоест на онези, които Го слушат, вярват Му и вървят след Него.

Моите овци слушат гласа Ми, и аз ги познавам, и те вървят подире Ми... (Иоан. 10:27). Такива са взаимоотношенията между Пастира и овците от Неговото стадо и Неговата кошара.

Има овци не от Неговата кошара, както и овци от друга Негова кошара: *Имам и други овци, които не са от тая кошара, и тях трябва да приведа; и ще чуят гласа Ми, и ще бъде едно стадо и един Пастир* (Иоан. 10:16). Има овци, които още не вървят след своя Пастир, още не принадлежат към

Неговата видима кошара, но въпреки това те са Негови овци. Какво утешение за мнозина, които се безпокоят за участието на народите и душите, намиращи се извън видимата с човешки очи ограда на Църквата. И какво предупреждение към всички, намиращи се в тази видима ограда. Първите сега *не са от тая кошара* (не са от Православието или, може би, дори от християнството), но всички те, които живеят по съвестта и духа на Корнилий Стотник, ще дойдат при Него и ще седнат в нозете Му... А някои *от тая кошара* –от оградата на видимата Апостолска Църква – може да бъдат изгонени вън, както фарисеите (за духовна гордост) или садукееите (за неверие).

Блаженият Августин казва, че земната Църква е подобна на мрежа, хвърлена в морето. Не всички риби, които сега са в нея, ще бъдат извлечени на брега (Царството Божие); а някои риби, които сега не са в мрежата, ще попаднат в нея.

Не всеки, който мисли, че върви след Единия Пастир, в действителност върви след Него; и не всеки, който не върви след Него, наистина не върви.

Дже такива Негови гонители, какъвто бил Савел, са по-близо до Него, отколкото почитатели като Анания и Сапфира (вж. Деян. 5).

У Единия истинен Пастир няма лицеприятие и Той не гледа дали човекът е записан от хората в Неговото стадо, или не е записан. Той държи книгата на живота и Сам записва в нея човешките души, и никой освен Него не може да прочете тази книга, нито дори да я отвори (вж. Откр. 5:3-4).

Зло пастирство

Ако на Моисеевото седалище, оградено от стените на Закона, седнаха книжниците и фарисеите (Мат. 23:2), то колко повече са могли те да седнат на седалището на Единия кротък Пастир и с Неговото име да започнат неправо да преподават словото на Неговата истина... Това се случило в света. В стадото на Пастира влезли вълци и започнали да разгонват Неговите овци, и досега ги разгонват, настанили се в църквите и сред народите.

Лъжепастирството е най-болезненият бич, уязвяващ Пречистото Тяло Христово. Никакви човешки грехове не могат да се сравнят с греха на лъжепастирството.

Отецът-лъжепастир е дявол, по думите на Христа: *“Ваш баща е дяволът”* (Иоан. 8:44).

Всеки, който *няма Духа на Христа*, евангелско благоуание и апостолско горене, *той не е Христов* (Рим. 8:9), а който не е Христов, чий е?

Лъжливите пастири, изпълняващи своята (а не Христовата воля) и ходещи след своите страсти и похоти, са бич за Църквата. Борбата с лъжепастирите е трудна, защото, ако ги изтръгнем от свялото Тяло на Църквата, в което са се впили, ще нараним тялото. Но борбата с тях е необходима – и с молитва, и с действие.

Особена отговорност носят архипастирите, които *“прибързано възлагат ръце”* (вж. 1 Тим. 5:22).

Огнени, страшни думи изричат Божите уста чрез пророците против пастирите, които не пасат Божието стадо, не служат на Единия Пастир. Пророците описват не само пълното равнодушие на пастирите към делото на пастирството, но и тяхната престъпност.

На война врагът се стреми по-скоро да плени началниците на армиите, да проникне в щаба, в управлението на войските (та чрез измяната на един човек да причини възможно най-голямо опустошение в редовете на противника), отколкото към победа на откритото полесражение. И в духовната война врагът, противостоящ на Пастира, мобилизира всичките си усилия, за да завладее пастирите на Църквата: преди всичко епископите, свещениците, клириците, монасите; след това – учителите, писателите, ръководителите на държави, родителите, възпитателите... та чрез тях да парализира силата на Божията Църква и най-лесно да осъществи погибелта на човечеството.

Домогнал се до свещената катедра, врагът може да причини по-голямо опустошение в стадото, отколкото воювайки в съюз с войнстващите безбожници или чрез декретите на безбожното правителство. Да разруши отвътре – това е неговата цел... И ето, той се промъква не само до спящите, но и до дремещите пастири и ги завладява чрез чувства, думи и действия,

дава им своя дух, – дух, от който хората погиват духовно, преставайки да вярват в свято¹.

Врагът има нужда от това “солта да изгуби силата си” (вж. Мат. 5:13), християните да изгубят Божия дух, пастирите да изгубят Единия Пастир (вж. Иоан. 10:16).

У свещеника е еднакво страшно: биещото на очи негово беззаконие, което съблазнява мнозина, и незабележимото за другите безразличие и равнодушие към Христовото дело, топлохладността (вж. Откр. 3:16), при която свещеникът (незабелязано за самия себе си) застава на мястото на Бога и служи на себе си, а не на Бога. Изпълнява формата и буквата на пастирското служение, нямайки съдържание, пастирски дух и не влизайки в делото, извършвано в света от Единия Пастир.

“Свещениците не казваха: “Къде е Господ?” – така рисува словото Божие равнодушието на свещениците, – и учителите на закона не Ме познаваха, и пастирите отпаднаха от Мене” (ср. Иер. 10:21).

Много пастири развалиха лозето Ми, стъпкаха с нозе дела Ми; милия Ми дял направиха пуста степ, – направиха го пустиня, и той, запустял, плаче пред Мене; цялата земя е опустошена, защото ни един човек не взима това присърце (Иер. 12:10-11).

Горко на пастирите, които погубват и разпъждат овците на Моето паство! – казва Господ (Иер. 23:1).

Ридайте, пастири, и стенете, и посипете се с пепел, вождове на стадото: защото се изпълниха дните ви, за да бъдете заклани и разпилени, и ще паднете като скъпа съдина. И не ще има убежище за пастирите и спасение – за вождовете на стадото (Иер. 25:34-35).

И биде към мене слово Господне: сине човешки! изречи пророчество против Израилевите пастири, изречи пророчество и кажи на тях, на пастирите: тъй казва Господ Бог: горко на Израилевите пастири, които пасоха сами себе си! Нали стадото пастирите трябва да пасат? Вие ядохте тлъстина и се обличахте с вълна, клахте угоени овци, а стадото не пасохте. Слабите не подкрепяхте, болна овца не лекувахте, ранена не превързвахте, прокудена не връщахте и изгубена не дирехте, а ги

¹ Ето защо св. Иоан Златоуст пише: “... От никого не се страхувам така, както от епископите – с изключение на малцина” (из писмо до св. Олимпиада).

управлявахте с насилие и жестокост. И пръснаха се те без пастир и, като се пръснаха, станаха плячка на всички полски зверове. Скитат се Моите овци по всички планини и по всеки висок хълм, и по цялото земно лице се пръснаха Моите овци, и никой не попитва за тях, никой не ги дири. Затова, о, пастири, изслушайте словото Господне. Жив съм Аз! казва Господ Бог; заедно Моите овци бяха оставени да бъдат разграбвани и, нямайки пастир, станаха плячка на всички полски зверове, и заедно Моите пастири не търсиха овците Ми, понеже те пасоха сами себе си, а Моите овци не пасоха, – затова, о, пастири, изслушайте словото Господне. Тъй казва Господ Бог: ето, Аз съм против пастирите, и ще изискам овците Си от ръцете им и не ще им дам вече да пасат овците, и пастирите няма вече да пасат сами себе си, и ще изтръгна Моите овци из техните челюсти, и те не ще бъдат тяхна храна... (Иез. 34:1-10).

Колкото по-свято е мястото, толкова по-ужасна е мерзостта на запустението, която стои на него. И тъй като най-святото място на земята е Светата Православна, основата на Камък – Христос и утвърдена на апостолите и светите отци – Христовите синове и братя (Мат. 12:50), Църква, то врагът е най-лесно именно в нея (колкото и странно да е на пръв поглед) да предизвика опустошение.

Всяко свещенодействие е една велика духовна реалност, въплъщение на Духа на Истината. Като такова то никога не е “неутрално”, а носи или вечен живот, или вечна смърт. Външното, формално, бездушно ползване на свещени предмети, действия и думи поражда и натрупва в света смъртоносна отрицателна енергия. Човекът, който я излъчва, става слуга на антихриста. На украсения със злато и висок сан, но нямащ покайно горене на сърцето, любов и молитва, наистина можем да кажем с думите от Откровението: “Ти мислиш, че си богат... но сиромаш, сляп и гол. Постарай се да си купиш от Мене злато, през огън пречистено” (Откр. 3:17-18).

Пречистващо огнено бедствие постигнало Руската Църква. Невъзможно е да проникнем в дълбините на Господния промисъл. Но бедствието постига хората заради тяхното спасение и Господ, след изпращането на спасителното бедствие, отваря очите им за техните грехове.

Разбира се, целият православен народ е отговорен както за упадъка на Православието сред хората, така и за отпадането на много души от Православието. Но най-отговорни са онези, които са знаели повече от простия народ. Тези хора са свещениците: архиереи, иереи, дякони.

Поставени от Господ Исус Христос да бъдат посредници между Него – Единия Пастир – и овците на Неговото стадо, те в по-голямата си част се оказали стена между Христовата Светлина и народа. *“Бог ще тебе да удари, стено варосана!”* – пророчески възкликнал апостол Павел към първосвещеника (Деян. 23:3). И действително, както този първосвещеник, така и много други в историята на църквите и народите, са били “варосани стени”, добре боядисани, благообразни (на външен вид) стени между Бога и Божия народ.

Присвоявайки ключа на познанието, те “нито сами влизали, нито пускали други да влизат” (вж. Мат. 23:13). Прецеждайки комара на обредността и формализма, те поглъщали камилата на Христовата правда и милост, простота и смирение.

Да не живееш според своята вяра е много по-лошо, отколкото да живееш според своето неверие. Никой безбожник не може да причини на Христовата Църква толкова вреда и да внесе такова опустошение в църковната ограда, колкото злият, користолюбив иерей, на когото е дадена и от когото не е отнета страшната благодат да извършва тайнствата и да носи свещени одежди. Именно тези иереи и епископи ще казват на Господа на Съда: *“Господи! не в Твое ли име пророкувахме и много чудеса правехме?”* (Мат. 7:22:23). А кроткият Господ ще им каже: *“Махнете се от Мене вие, които вършите неправда”*.

Такива “извършители на неправда” биват всички свещенослужители, които подменят Христовото благодатно пастирство с безблагодатно жречество. Служенето на народа – с господство над народа. Които гледат не слабите, а тлъстите овци, които се радват не на каещите се грешници (Лук. 15:7-10), а на праведниците, които нямат и не чувстват нужда от покаяние, ако тези праведници обилно поддържат земния живот на пастира-жрец, извършващ църковните свещенодействия като езически ритуал, без вяра, милосърдие, любов, сърдечна молитва, без служене на Бога с дух и истина.

Православната църковност с всичките ѝ свещенодействия и правила представлява огромно поле на духа и нарастваща сила за живот за онези, които имат воля и призвание за истинско пастирство. Но тази дивна църковност става камък не само за препъване, но и за падане за всеки, който пристъпи към нея не в духа на Христовото свещенство и Христовото Царство.

Очиствайки златото, огънят на Божиите тайнства изгаря сламата...

Слабата човешка душа е лесно да се увлече от подобие на свещенство, от външното извършване на “обредите”¹, от музикалността на пеенето, от красотата на словото и уредбата – от цялото външно устройство и телесност на Църквата, която, ако не е одухотворена и одушевена от Христовия Дух, се превръща в кощунство, в мъртво, невъзкръснало Христово Тяло... Ето беззаконието, имащо своята тайна (вж. Откр. 17:5). И това наистина е онази “мерзост на запустението, за която е казано чрез пророк Даниил, че стои където не трябва (който чете, да разбира)”, за която говори Спасителят и която и досега на мнозина не позволява да приемат Неговата светлина.

Недостойните пастири губят власт сами да извършват тайнствата. Те биват невидимо свързани от ръката на Ангел, която извършва светото приношение за вярващите.

Пресветото Тайнство на Евхаристията се потъпква и осквернява не само от “вършещите магии” (заради които Църквата е престанала да дава Свето Причастие в ръцете на миряните), но и от недостойните свещенослужители, които и в живота си, и по време на църковните свещенодействия нямат нито вяра, нито воля да бъдат в Господа и Господ да бъде в тях.

Това е безблагодатно жречество, за което свети Иоан Златоуст е казал с думите: “Не мисля, че много иереи ще се спасят”. Това е “професионализъм”, профанация на светинята. Животът и словото Божие с ужасяващ реализъм разкриват, че понякога пастирите са се оказвали не само по-ниско от пастирското, но и от човешкото достойнство.

¹ Обредите, като нещо формално, не съществуват в Църквата; има само благодатни реалности на Царството Божие.

Неприели Единия Пастир, те можели ли са бъдат пастири? Непреживели предстоенето пред Божието лице за себе си, те можели ли са молитвено да предстоят за другите?

Народът, освещавайки се според своята вяра, от свещенодействаните от тях Тайнства се помрачавал, виждайки техния живот и докосвайки се до техните интереси.

В света има много малко души, просветени от духа на Христовата мъдрост, които, виждайки съблазън у свещеника, не се съблазняват за Христа, не се изкушават за Църквата, но още по-горещо се прилепват към Христа, още по-пламенно обичат Неговата Църква и с още по-голяма ревност се стараят да служат на Този, измяната на Когото виждат пред себе си.

Повечето “вярващи” от най-малката съблазън се разколебават във вярата не само в Църквата, но даже и в Бога, в Неговата сила и власт. Тези хора лесно отстъпват от Църквата, те са “младенци във вярата”. Не бива да ги съдим строго: трябва да им помагаме и да ги пазим.

Ето защо, действително, *който съблазни едното от тия малките, които вярват в Мене, за него е по-добре да му надянат воденичен камък на шията и да го хвърлят в морската дълбочина* (Мат. 18:6).

Свещенството е велика освещаваща сила (“водоем на благодатта”, по думите на отец Иоан Кронщадтски), но то може да бъде и велика сила на съблазън в света.

Зло пастирство могат да осъществяват и онези, на които е дадена някаква власт над човека: родители, настойници, ръководители, управници, началници, учители, възпитатели, учени, писатели, лекари, журналисти, артисти... Всеки в своята сфера, непросветен от Христовата светлина, става проводник на дяволската лъжа, гонител на Божията правда в света и в човека.

Царството на “втората (т. е. духовната) смърт” (вж. Откр. 20:14) също прозелитства, както и царството на живота, – и то много по-настойчиво, защото е грубо и дръзко. “Втората смърт” има множество слуги в света, съзнателни и несъзнателни. Ако на земята бяха оставени само нейните земни проповедници, тя отдавна да се е превърнала в ад. Но като пръв Благовестник на земята Творецът е дал Самия Себе Си в лицето на Своя

Единороден Син и Той, Агнецът, заклан за това преди всички векове, разпнат при Пилат Понтийски и при свещениците-пастири Анна и Кайафа, Сам благовести Своята истина в света. И никакви шепоти и викове на злото в света не могат да заглушат Неговия глас, да умалят Неговата любов.

Божията любов като слънчева светлина се излива върху цялото човечество и ако някои бягат от животворното слънце в мрачните и сиви подземия на своите мисли и чувства – нима за това е виновно Слънцето на Правдата, Което “свети над зли и добри”?

Ето някои признаци на лъжливото пастирство:

1. Користолюбие, практически материализъм, обвързване на молитвите или Тайнствата с парично възнаграждение, което е грях и изкривяване на Царството Божие¹.

2. Разкош, пищност, театралност... (Ангелът предупредил свети Ерм за лъжливите пастири с думите: “Гледай, Ерм, където има пищност, там има и ласкателство”, тоест, лъжа пред Бога). Православното богослужение не е “пищност” и театралност, а молитвено-благодарейна символична реалност, пеене на Бога с глас, бои и движения – отдаване на Бога на цялата плът на този свят. Само чрез горящо от любов към Бога и хората сърце православната символика получава своето право на истина, става небесна действителност.

3. Угодничене пред силните и богатите. Пренебрежително отношение към бедните и обикновени хора. “Гледане на лице”. Боязливост и лъжлива кротост пред изобличаването на греха на силните на деня. Гневливост и грубост в отношението към беззащитните и зависими хора².

4. Проповядване на някакви земни ценности и висоти в храма; извън храма –увличане от странични дела или идеи в ущърб на прякото пастирско дело на лекуването на души и привеждането им към Единия Пастир. Неблагодарейност в храма³.

¹ Дори ако свещеникът чистосърдечно не е заинтересован от придобиването на материални средства чрез даровете на благодатта, той не бива да допуска това заради своите енорияши, за да вложи в тях ясното съзнание за Божията милост и Божия дар, които не се купуват и продават и са несъизмерими със земните ценности.

² Особено потискащо действа това обстоятелство на миряните, когато заради някаква малка грешка по-старшият клирик прави груба забележка на по-младшия по време на молитвословие. Ако пастирът не щади чувствата на молящите се в храма, как могат тези чувства да са му скъпи извън храма?

³ Веднъж един мирянин, дошъл в бежански храм за самото начало на литургията, видял през отворените южни двери как батюшката се облича във всички свещени одежди, спокойно разговаряйки на житейски

5. Търсене на слава и чест за себе си, тщеславие. Признаци на атеизма: *Как можете вие да повярвате, когато един от другото приемате слава, а славата, която е от Единаго Бога, не търсите?* Признаци на вярата: *Който търси славата на Оногова, Който Го е пратил, Той е истинен, и в Него няма неправда* (Иоан. 5:44; 7:18).

6. Нерадение за човешката душа... *Наемникът, който не е пастир, комуто овците не са неговии, вижда вълка, че иде, оставя овците и бяга; а вълкът разграбя и разпръсва овците. Наемникът пък бяга, защото е наемник, и не го е грижа за овците* (Иоан. 10:12-13).

Добро пастирство

Това са, преди всичко, *духове служебни, проваждани да служат на ония, които ще наследят спасение* (Евр. 1:14).

Господ прави *Своите Ангели души, и Своите служители – огнен пламък* (Пс. 103:4).

Цялото Откровение изобилства с явления на общуване между небето и земята. Откакто Иаков видял Ангели “да възлизат и слизат”... оттогава постоянно се преоткрива виждането на Ангели – Божии служители, пастири, учители, ръководители, вестители, воини. При различни обстоятелства, насън и наяве, се проявява помощта на Ангелите и свидетелства, че “дванадесет легиона Ангели” са винаги готови да се спуснат на земята в защита на името на Христа, Единородния и възлюбен (уви, не от всички хора) Син Божи и Син Човечески.

Всеки човек е заобиколен от безплътни Сили и на всеки се изпращат невидими Ангели Пазители, говорещи дълбините на чистата съвест (в осквернената съвест гласът на небето се изгубва) за спасението на човека, посочващи му стъпка по стъпка пътя сред трудните – външни и вътрешни – обстоятелства на земята.

теми с четеца. Мирянинът знаел, че свещеникът подобава да се облича молитвено, и веднага изгубил уважение към този пастир, който не пазел поверената му светиня. Пита се, ако батюшката по време на служба е произнесъл вдъхновено слово за необходимостта от мълчание и благоговение в Църквата, би ли могъл този мирянин да му повярва? Впрочем, Господ е казал: “Всичко, що ви кажат да пазите, пазете и вършете; а според делата им не постъпвайте” (Мат. 23:3).

Ангели Пазители се явяват не само неживелите на земята духове, но и душите на умрелите за земята праведни хора, малка част от които са канонизирани от Църквата за призоваване, изповядване и утвърждаване на връзката между небето и земята (а не за доставянето на земна слава на светите небесни жители, които не търсят такава слава и повече страдат от нея, отколкото да ѝ се радват... Тяхната единствена слава-радост е прославянето на Господ Иисус Христос в Пресвета Троица сред хората; на тази прослава те служат, на нея са се отдали докрай). Акатистът на “Светия Ангел, незаспиващ Пазител на човешкия живот” във всички свои стихове разкрива същността на ангелското служение. По този акатист всеки земен пастир може да научи своя дух на пастирско служение.

Във всичко друго, освен в безплътността и несклонността към грях, са подобни на небесните духовни ръководители и учители земните учители, пастирите, които истинно учат хората на вечното “единствено потребно” и необходимо за вечността. Такива са най-вече пастирите, приели апостолска благодат чрез възлагане на ръце, епископите, презвитерите и дяконите, при което последните са поставени в Божията Църква не изключително за храмово молитвословие, а за помощ на иерея в благовестието и свидетелството на истината. Клириците са не само рипидоносци, четци и певци, но и в същата мяра свидетели на вярата, апологети на Църквата както в своя живот, така и в умението да защитават правата вяра пред хората, в умението да привличат равнодушните и неверните. За това те получават благодатта на хиротесията точно толкова, колкото и за молитвата.

Учител се явява и всеки християнин, защото, по думите на апостола, той трябва винаги да бъде готов “с кротост и благоговение да даде отговор за своето упование”. Постъпките на вярата, дори ако този, който ги извършва, не говори, винаги учат.

Но учители се явяват и поради това носят отговорност особено родителите по отношение на своите деца, управниците – по отношение на гражданите, съдиите – по отношение на подсъдимите, началниците – по отношение на подчинените. В най-широкия смисъл на думата учители се явяват художниците, писателите, композиторите, университетските професори. Според мярата на тяхната известност се увеличава и

нравствената им и духовна отговорност пред Бога, защото действията или думите на известния човек назидават или съблазняват мнозина.

В православната култура пастирството трябва да стои на върха на пирамидата на учителите – разпространители на Христовата светлина, предаватели на Божествената мъдрост в света¹.

Но за да стане истинска сол за света и всички негови слоеве, свещенството не трябва да бъде каста, съсловие: всеки социален слой трябва да дава пастири на Църквата. Това е външно условие, до което Руската Църква е достигнала чрез много и големи изпитания. А вътрешното условие, което е много по-съществено, е че свещеникът трябва духовно да стои по-високо от своето паство. Случва се (и то нередко), свещеникът не само да не издига своите пасомите към небето, но и още повече да ги принизява към земята.

Пастирът не бива да бъде “осветскостен”. Излишеството в храната, пиетието, съня, водещо до празна бърливост, играенето на карти и различни други игри, посещаването на развлечения, занимаването с политически злободневни въпроси, влизането в някоя партия или светски кръг – всички тези явления са невъзможни в живота на пастира. Пастирът трябва да бъде светло-безпристрастен към всички хора, да съди за тях само с духовно, евангелско око. Включването му в каквито и да било земни обединения, дори и най-благородните за светския човек, където обаче кипят човешки страсти, прави пастира от духовен “душевен” и земен, кара го да съди превратно за хората, отслабва остротата на духовния му взор и дори го окончателно заслепява.

Силата на евангелската неосветскостеност (“в света, но не от света”) трябва да бъде присъща на всеки пастир и на неговите помощници – клириците. Само неосветскостеността, несвързаността на пастира с каквито и да било земни ценности, както материални, така и идейни, може да го направи свободен в Христа. *Ако Синът ви освободи (от всички призрачни и временни земни ценности), ще бъдете наистина свободни (Иоан. 8:36).*

¹ Непосредственото предаване става чрез молитвата и чрез словото на прякото изповядване. Опосредстваното – чрез общата вътрешна “нагласа” на автора: научна, художествена или житейско-практическа, откриваща вярата в живота или подготвяща атмосфера за вярата.

Пастирът, като призван да освобождава души за Царството Божие, трябва преди всичко сам да бъде свободен от властта на света, плътта и дявола.

Освобождаване от света. Стоене извън всякакви земни партийни организации, над всякакви светски спорове. Не само формално, но и вътрешно, в сърцето. Безпристрастие към хората: знатни и унизени, богати и бедни, млади и стари, красиви и безобразни. Гледане на безсмъртната душа при всички случаи на общуване с хората. Пастирът трябва да бъде достъпен за хора с всякакви убеждения. Той трябва да знае, че безплътният враг ще се възползва от всяка негова земна, не само греховна, но и житейска привързаност, за да го рани, да отслаби неговата работа, да го отклони от молитвата, от изповядването на хора с противоположни или различни от неговите убеждения. Тези хора, разбира се, сами ще бъдат виновни за това, че не са успели да погледнат на пастира отвъд неговите човешки убеждения, но от съзнанието, че не само той е виновен, на пастира няма да му бъде по-леко, защото той е поставен не за силните духом, а за слабите и трябва да направи всичко, за да помогне на всяка душа да стигне до очистване, до Църквата... Много неща, които са възможни за мирянина, са греховни за пастира.

Целта на пастира е наистина да бъде “духовен отец”, да води хората към единия Небесен Отец; и той, разбира се, трябва да направи всичко, за да бъде еднакво близо до всички и всички да постави еднакво близо до себе си.

Освобождаване от плътта. Ако духовното понятие “плът”, “плътскост” означава не физическото тяло, а превесът на плътския живот над духовния, поробването на човека от стихииите на своето тяло и “угасяването на духа”, то, разбира се, освобождаването от плътта е толкова необходимо, колкото и от “света”.

Свещеникът не трябва да бъде явен аскет, много строг постник. Подобно състояние ще изплаши мнозина и ще ги отклони от духовния живот. Безплътният враг плаши хората с “духовен живот”, смесвайки в съзнанието им “духовния живот” с “умъртвяването на своето тяло” и с подобни страшни, непоносими за обикновения мирянин понятия. И човекът се отвръща от всякакъв духовен живот, изплашен от призрака на “аскетизма”. Поради това свещеникът не трябва да изглежда (и още по-

малко, разбира се, да се показва!) строг аскет. Чувствайки това, някои иереи падат в друг грях: под формата на смирение и смиряване на себе си пред хората, “неотличаване с нищо” от средата на другите, разслабват и убиват себе си с невъздържание и дори вътрешно (а понякога и външно) се тщеславят с такова свое “смирение”. Такова смирение е, разбира се, призрачно, и не е никакво смирение. Това е лукавство. Отхвърлили лукавството, трябва смирено да се ползваме от необходимите за живота земни блага.

Истинският духовен живот на пастира и неговата молитвеност сами ще му посочат мярата на въздържанието. Всеки излишък моментално се отразява на вътрешното състояние на духовния човек, който винаги се стреми да бъде молитвен, лек, бърз за вършене на добро, свободен от тъмни, раздвояващи се и потискащи мисли, неизменно нападащи душата от невъздържанието в пиетието¹, храната и съня.

Певецът престава да яде шест часа преди своето изпълнение, за да бъде “лек” и гласът му да звучи леко. Борецът строго следи своя режим и, укрепявайки тялото, внимава да не го обремени. Ето един правдив, житейски, медицински аскетизъм – условие за здраве и най-пълна жизнеспособност.

Тогава как пастирът и изобщо всеки християнин да не се ползва от този аскетизъм, когато той повече от земния борец се явява непрестанен борец със самия себе си, със своята греховност и с невидимия безпътен враг, добре охарактеризиран от апостол Петър (1 Петр. 5:8) и възползващ се от най-малката немарливост или невнимателност на човека, още повече на иерея. Духовният опит е най-добрият учител в борбата с тялото заради блажената и свята свобода от страстите.

Освобождаване от дявола. *Тоя пък род не излиза с нищо друго, освен с молитва и пост* (Мат. 17:21).

Постът е въздържание за живеещия в света. Същността на поста не се определя от външните норми, узаконени от Църквата. Църквата само набелязва пост и определя кога трябва особено да го спазваме (сряда и

¹ Божията заповед не забранява виното, но ако то изкушава – по-добре е съвсем да не се пие. На тези места, на които клирът е съблазнявал народа с подобно невъздържание, иерееите е необходимо, заради Църквата и възстановяването на иерейското достойнство, като епитимия за братята съвсем да се откажат от приемането на вино.

петък, 4-те годишни поста и т. н.). Всеки трябва сам за себе си да определи степента на поста, за да получава тялото своето и духът да възраства, намирайки се в равновесие и мир. Този мир (*мир ви оставям; Моя мир ви давам; Аз ви давам не тъй, както светът дава* – Иоан. 14:27) е място, недостъпно за лукавия. Злият дух, лъжец и духовен разбойник, преди всичко се стреми да извади човека от равновесие, да го “смути” и “разстрои”. Когато му се удаде да размъти кристално чистите води на душата, да повдигне тинята от дъното на душата чрез някакво изкушение или нападение (най-често чрез друг човек), тогава в тази “мътна вода” врагът на душата започва да прави своя улов, да тласка човека, отслабен от страстта (гняв, похот, завист, користолюбие) към престъпление, тоест към нарушение на Христовия Закон. И ако човек не разкъса тази паяжина с молитва и покаяние, след известно време тя става връвчица, след още време – здраво въже и накрая – верига, свързваща целия човек, и той накрая се приковава, подобно на каторжник, към количката, разнасяща злото по света, става оръдие на лукавия. От раб и син на Бога първо става роб, а после и син на лукавия.

Правило на духовната борба: всяка страст да се побеждава с Христовата сила незабавно, още щом се е зародила. Ние не можем веднага да я изцелим и изгоним напълно, но можем през цялото време да я притискаме “на дъното”, та страстта да умира там от действието на водите на благодатта, а нашата душа винаги да бъде мирна, кристална, любеща, доброжелателна, бодърстваща, духовно трезва. Ако в някоя страна на душата се забелязва или се случва “пробив”, веднага трябва да насочваме натам цялото внимание на душата и с усилие (“Царството Божие се граби с усилие” – е казал Спасителят, посочвайки именно това Царство Божие, което на земята се придобива или се изгубва вътре в човека), тоест с молитвена борба, трябва да възстановим мира на сърцето и душата. Врагът не е страшен за духовно трезвия човек. *“Ето, давам ви власт да настъпвате на змии и скорпии и на всяка вражеска сила”* (Лук. 10:19). Врагът е страшен и опасен само за сънливия, ленивия, разслабения по душа. Такъв човек не може да го спаси никаква негова праведност. Той може да извърши множество подвизи на война, но ако всичко завърши с измяна, те няма да имат никакво значение. *“Който претърпи докрай, ще*

бъде спасен” (Мат. 10:22). Ако човекът, и още повече иереят, полага толкова грижи за опазването на своята душа, колкото врагът полага за погубването ѝ, то, разбира се, може да бъде спокоен. В дълбините на своето мирно и спокойно сърце той, дори и сред големи изпитания, винаги ще чува ободряващия глас: “Аз съм, не бойте се” (Мат. 14:27).

Пастирът е духовен архитект – строител на души, създател на Божия Дом от тези души – общението на мира и любовта... *Защото ние сме съработници на Бога* (1 Кор. 3:9). Превелико, преблажено дело е да бъдеш участник в строителството на Царството Божие. Духовната просветеност дава – особено на иерея – възможност да бъде не роб, “който не знае какво върши Господарят му”, а син в дома на Отца, вникващ в делото на своя Отец.

Психологията на пастира е психология на стопанина на полето и градината. Всеки клас е човешка душа. Всяко цветче – човек.

Добрият пастир познава своето стопанство, разбира процесите на органичния живот, умее да подпомага този живот. Обхожда всяко растение и полага грижи за него. Делото на пастира е обработка и подготовка на почвата, хвърляне на семена, оросяване на растенията, изгаряне на плевелите, присаждане на добри калемни на дърветата-дивачки, поливане на лозите с предпазна течност, опазване на плодовете от крадци и птици, наблюдаване на съзряването, своевременно обирване на плодовете...

Знанието на пастира е знание на лекар, готов да определи болестта и умеещ да прилага различни методи на лечение, да предписва необходимите лекарства и даже да ги съставя. Правилната диагноза на болестта, верният анализ на организма и различните психически прояви – ето първата задача на пастира.

Пастирът има своя духовна аптека – пластири, компреси, очистващи и омекотяващи масла, подсушаващи и заздравяващи прахове, дезинфекциращи течности, укрепяващи средства; хирургически нож (за ползване само в най-крайни случаи).

Добрият пастир е воин и началник на воители... Кормчия и капитан... Баща, майка, брат, син, приятел, слуга. Дърводелец, шлифовчик на скъпоценни камъни, златотърсач. Писател, пишещ книгата на живота.

Истинските пастири, като чисти огледала на Слънцето на Правдата, отразяват небесното сияние за човечеството и сгряват света.

Тези пастири могат да се уподобят и на овчарски кучета, пазещи стадото на Единия Пастир.

Всеки, който е имал възможност да наблюдава поведението на умната и добра овчарка, ревностно тичаща около стадото и кротка за овцете, бутача със своята паст всяка отбила се, макар и малко, овца, подгонвайки я към общото стадо, а веднага щом се яви опасност – преобразяваща се от мирна овчарка в страшна... всеки, който е видял това, ще разбере истинското поведение на Пастира на Христовото стадо¹.

Доброто пастирство е сила на Единия добър Пастир, излята в света и намерила свои синове. Синове “по своето сърце”. *И ще ви дам по сърце Си пастири* – казва Господ, – *които ще ви пасат със знание и благоразумие* (Иер. 3:15).

Как ярко светели тези пастири на света, оставяйки свидетелство за своето пастирство в делата и думите към света, а също и към пастирите в света:

Ония, които са между вас пастири, моля аз, съпастир техен и свидетел на Христовите страдания и съучастник в славата, която има да се открие: пасете Божието стадо, което имате, като го надзиравате не принудено, а доброволно (и богоугодно), не заради гнусна корист, но от усърдие, и не като господарувате над причта, а като давате пример на стадото; и кога се яви Пастиреначалникът, ще получите неувяхващия венец на славата (1 Петр. 5:1-4).

Бъди образец за верните в слово, поведение, любов, дух, вяра и чистота. Докле дойда, занимавай се с четене, наставление и поучаване. Не занемаряй дарбата, която е в тебе и ти бе дадена чрез пророчество с възлагане върху ти ръцете на свещенството. За това се грижи, в това пребъдвай, та успехът ти да бъде явен във всичко. Внимавай на себе си и на учението; постоянствувай в тия неща, защото, като постъпваш тъй, и себе си ще спасиш, и ония, които те слушат (1 Тим. 4:12-16).

¹ Със своята удивителна дълбочина на изразяване Священото Писание нарича боязливите, неверни, лениви пастири псета, които не лаят. “Стражите им са всички слепи и неразбрани; те всички са неми псета, които не могат да лаят, които лежешком бълнуват...” (Ис. 56:10).

Затова ти напомням да разпаляш Божия дар, който е в тебе чрез моето ръководствено. Защото Бог не ни е дал дух на боязливост, а дух на сила, любов и целомъдрие (2 Тим. 1:6-7).

Какво да добавим към това? Всичко е казано толкова просто и изразително от първовърховните апостоли... Но разкриването на апостолското откровение за пастирството е дело на целия живот, а поради това и много думи са насочени към благото, за да бъде казано поновому предишното и вечното, да бъде приложено към новите условия на живота и страданията на Църквата.

П а с т и р с к и п ъ т и щ а

Призвание

Пастирът трябва да бъде призван от Бога. Домогването до това апостолските ръце да низвеждат Божията благодат на главата на непризван, ставащ свещеник по земни съображения и сметки, е беззаконието на Симон Влъхва (дори и да не е съпътствано от симония). Божията благодат не може да се вземе насила, с нея не можем да се разпореждаме по своята човешка, още повече греховна, воля.

Всеки, посвещаващ се или стремящ се към посвещение, трябва да бъде духовно изпитан от архипастира, който ще даде отговор пред Бога за възлагането на своите ръце.

Изпитването обикновено бива само външно, научно – в смисъл на абстрактно познаване на Писанието, историята, устава, каноните. Но дипломата от семинарията или богословския факултет още не е свидетелство за пастирско призвание. Призванието за пастирство е Божия тайна, известна само на дълбините на съвестта на самия човек (Никой не *знае, какво има у човека, освен човешкия дух, който живее в него* – 1 Кор. 2:11) и откривана на проникновения поглед на духовника или архипастира, отговорен за посвещаването.

Някои признаци на пастирското призвание:

- 1) дълбоко чувство за своето недостойнство;
- 2) искрено разбиране за пастирството като жертвено служение и посвещаване на своя живот на Бога;
- 3) реален духовен опит във вярата;
- 4) опит в грижата за друга душа.

Това са общите признаци. Призоваването за истинно пастирство обикновено идва не само от дълбините на съвестта на самия призоваван, но се извършва и със съдействието на близките до него лица, убеждаващи го по Божие внушение да поеме пътя на свещеническото служение.

Тайната на призванието е дълбока и многообразна, и не е възможно да определим всичките ѝ прояви. Но е важно да кажем, че тя трябва винаги да

стои пред лицето на призовавания към пастирство, а той трябва да стои пред тази тайна, отхвърляйки всички свои човешки желания и вглеждайки се в пътищата на Промисъла.

Ръкоположение (хиротония)

Чрез ръцете на апостола-епископ Божествената енергия на Светия Дух слиза върху главата и върху целия състав на посвещавания. *Твоите ръце ме сътвориха и устроиха* (Пс. 118:73). Както човек е творение на Божествените ръце (действия, сили), така и свещенството е нещо, което се твори и извършва в Тайнството Хиротония – полагане на Божията ръка чрез ръката на епископа-апостол.

По време на Херувимската песен посвещаваният, подобно на жених, се повежда три пъти около престола, при което се пеят тропарите на Брака:

“Свети мъченици, които добре страдалчествяхте и се увенчахте, молете се на Господа да се спасят нашите души”.

“Слава на Тебе, Христе Боже, похвала на апостолите и веселие на мъчениците, които проповядваха Единосъщната Троица”.

“Исаие, ликувай, Дева зачена в утробата и роди Син Емануил, Бог и човек, Изток е Неговото име, Когото величаейки, облажаваме Девата”.

Делото на свещенството е дело на умножаване на благодатната Христова Кръв в света. Свещениците, извършители на Тайнството на Тялото и Кръвта, сами се явяват страдащи “даже до кръв” (вж. Евр. 12:4) слуги, носители на Христовата Кръв сред плътта и кръвта (вж. 1 Кор. 15:50) на този свят. Те са кръв, оживяваща Тялото на Църквата.

Забележително е, че в началото на хиротонията-ръкоположение изпълнението на Божията воля не се изразява с никаква молитва към Господа Бога, а само се изповядва неговото тържество. Господ е избрал слуга, и сега ще излее Своите дарове на него. Църквата започва със славословие и земната Църква само моли Небесната за спасението на поставящия и поставяния.

След трикратното обикаляне около престола, целуването на ъглите му и покланянето на светителската власт поставяният застава на двете си

колена и, прилепил се към светинята на престола и закрил лицето си с ръце (срамувайки се и сякаш страхувайки се от своето недостойнство¹), отдава своя живот във властта на Божиите ръце. И носителят на Божествената власт, епископът, полагайки ръка на главата на посвещавания, казва:

“Божествената благодат, която всякога лекува немощните и възпълва оскъдняващите, ръкополага (*името*) преблагоговейния дякон за презвитер: да се помолим за него, за да дойде на него благодатта на Всесветия Дух”.

“Господи, помилуй!” – трикратно възглася Църквата.

Старшият присъстващ иерей започва да произнася особена ектения, в която следват прошенията: “За нашия архиерей (*името*), за свещенството, за неговото запазване, пребиваване, мир, здраве и спасение и за делата на неговите ръце” и за “Божия раб (*името*), сега ръкоположен за презвитер, и неговото спасение на Господа да се помолим”... През това време архиереят чете тайната молитва и след това – продължавайки да държи ръце на главата на посвещавания – произнася на глас извършителната молитва:

“Боже, велик в сила и неизследим в разум, дивен в Своите съвети повече от човешките синове, Сам, Господи, и този, за когото си благоволил да възлезе на степената на презвитерството, изпълни с дара на Светия Твой Дух, за да бъде достоен непорочно да предстои пред Твоя жертвеник, да благовести Евангелието на Твоето Царство, да свещенодейства словото на Твоята истина, да Ти принася духовни дарове и жертви, да обновява Твоите люде чрез купелта на второто раждане. Та и той, като срещне при Второто пришествие великия Бог и наш Спасител Иисус Христос, Единородния Твой Син, да получи наградата на великото икономство на своя чин, по голямата Твоя благодат...” И славословие.

В тази молитва се очертава образът на пастирското дело: благословения богочовешки труд, извършван от човека чрез Христовата благодат.

В свещенството се проявяват пет сили:

1. Свещеникът предстои пред Жертвеника на Изкуплението, принасяйки своя живот като жертва.

¹ Преди хиротонията в първата степен – дякон – посвещаваният принася изповядване на греховете за целия живот.

2. Разпространява Евангелието на Христовото Царство в света. Утвърждава Господ Иисус Христос като единствен истинен Съдия и Цар на света.

3. Свещенодейства Истината: показва я в съответствие с всички случаи и обстоятелства в живота. Свидетелства за Христовата правда на всички човешки пътища.

4. Принася духовни дарове и жертви: работи “с пот на лицето” на душата си. Извършва литургия: Безкръвна Жертва на славословие и благодарение за всичко.

5. Явява на света Божието Отчество (като символ на това дело свещеникът приема наименованието “духовен отец”). Кръщава с вода, с Дух Свети и с огъня на вярата в името на Пресвета Троица. Ражда хората за нов живот, служи на тяхното духовно раждане.

Ръкополагането завършва с многократно възклицание на всички служещи и на целия народ: “Аксиос!” – “Достоен!”, като знак за участие в тайнството на цялата община-църква, предстояща като невеста.

След освещаването на Светиите Дарове епископът дава в ръцете на новопоставения пастир частица от Тялото Христово, като казва: “Приеми този залог и го запази. За него ще бъдеш изпитван при Второто и славно Пришествие на нашия Господ Иисус Христос”. И свещеникът остава наведен над Пречистото Тяло Христово, лежащо в ръката му, молейки се на Господа на Силите за своята любов към Него, за своето свещеничество служение.

Образование

Колкото по-духовен е пастирът, толкова по-малко значение има неговото образование, неговата външна култура. Пастира “образова” просвещението свише, развиваният залог на Духа, даден му при ръкоположението. Кръстната сила като резултат от кръстния път. Истинската духовност е универсалност. Такива универсални хора са светиите на Църквата, сияещи на небесната твърд независимо от тяхната земна култура. На никого от вярващите няма да дойде наум да се интересува “къде е учил” преподобният Иоан Лествичник, “какво училище е

завършил” преподобният Серафим Саровски или Сергей Радонежки, каква дисертация е защитил в Петербургската Академия отец Иоан Кронщадтски и т. н. В Свещената и църковната история ние виждаме учени мъже като свети Киприан Картагенски, свети Атанасий Велики и други, наравно с Николай Мирликийски чудотворец и Спиридон Тримитунтски, призвани към светителството от ралото и овците. Ученият апостол Павел стои редом с простия апостол Петър, ученият пророк Даниил наравно с овчаря Амос... Всичко това разкрива очевидната истина, че сама по себе си земната ученост не е нито добро, нито зло. Не бива нито да я подценяваме, нито да я смятаме за критерий за човешка мъдрост. Семинарското и богословско-академичното образование в нашите условия несъмнено има много по-голямо значение, то разширява умствените хоризонти на човека за доброто и злото, и за всяка сложност на културата на този свят, но крие опасност от подмяна на реалното знание с абстрактно, което за земната наука е истинно знание (и се смята за такова), а за духовната наука – неистинно. С отвличеното знание за истините на Църквата мнозина са си затворили входа към Царството Божие и са попречили и на други да влязат в него. Философската земна диалектика е нещо опасно даже и в областта на вярата; тук се крие огромна безплодна пустиня, на която можем да подложим и най-дълбокото и всестранно изследване, но да умрем без вода. За имащия истинния опит на вярата и за познаващия Източника на умножаване на вярата отвличената богословска наука представлява по-малка опасност, но в духовното училище той трябва да се въоръжи с известен благословен скепсис по отношение на характера на това знание, което му се предлага в научната богословска аудитория. Прякото предназначение на съвременните висши духовни училища е да дават закалка на пастира против тленните, господстващи чрез науката на този свят, идеи. Може би за пастира общото хуманитарно университетско образование е по-ценно от богословско-академичното. Бидейки “неутрално” в смисъла на вярата, общото хуманитарно образование няма да свърже душата на студента с вътрешна духовна самонадеяност и ще изработи в него органично отношение към цялата култура на този свят¹. В духовните

¹ Не случайно светите отци и учители на Църквата, великите кападокийци, са преминали през диалектиката на светското – тогава езическо – образование. Те, бидейки свети християни, са останали

училища твърде много забравят човека заради изводите и аксиомите, до които самият човек не е достигнал и поради това може и да не се възползва от тях както подобава. Още, в духовните училища съвременният човек привиква с голяма лекота да разсъждава и философства за тайните на Божието битие и за словото Божие. Станал някакъв “магистър” по богословие, той се чувства като учен експерт в делото, в което, може би е направил само няколко младенчески крачки¹. Но истински пастир, преминал курса на систематичното богословско образование, може да бъде само “деятелият на вътрешния мир”, отдал кесаревото кесарю, тоест, платил на отвличената земна наука своя данък или мястото на “двора”, а на вътрешното дело – “светилището” на душата, от което единствено може да се влезе в Светая Светих, в истинното познание на Духа².

Всяко самонадеяно знание е лъжливо знание. И дори православното вероучение ще бъде лъжегносис в самонадеяния ум.

Излизащият от духовното училище човек, ако иска да си отвори простор за истински духовни придобивки, трябва да осъзнава себе си като “малко знаещ и значещ”. Най-висшето постижение на земния разум е да познае своята несъстоятелност и бедността на всички човешки построения на вехтото мъдруване. До това съзнание са стигали най-висшите учени на света, като Нютон, Пастър, Кеплер, Галилей, Лаплас, Агасис, Паскал и други. Толкова повече до такова съзнание може да стигне младият “магистър по богословие”, смятайки всички свои отвлечени знания за Бога и за света само за тор за своята душа или семена, които трябва да умрат, за да възкръснат. Тората принася полза само изчезвайки в земята и семето принася много плод само умирайки.

органична част от съвременния свят и още по-дълбоко са могли да забиват острите Божии думи в човешките сърца... Немалко пастири и апологети на Църквата могат да излязат и от съветските университети, където е отделено особено внимание на пропагандата на материалистичното светоусещане.

¹ Култивирането на научните богословски авторитети е довело протестантството до подмяна на авторитета на светостта с авторитета на учеността. Вместо светите отци, Евангелието тълкуват и стават учители на живот само имащите диплома професори или доктори по богословие. Апостолите и пророците, идвайки в света, не биха получили нито една църковна катедра в съвременния свят, освен на онези места, които са подобни на Витлеем.

² Всеруският пастир о. Иоан Кронщадтски прекарал цялото време на своите академични занимания в Петербург в молитвено и покаяно-трезвено дело. Само осоленият с това негов академичен живот станал за него и за другите жива храна за сърцето и ума.

Пастирско тайнодействие

Пастирът бива призван към пастирство от различни културни слоеве на света. Неговото пастирство значително ще се облекчи, ако той умее да овладява нивото на разбираня на всяка среда. С философите да бъде философ, с простите – прост. В Китай за проповед използват китайски език, в Русия – руски... Така и посещавайки различни домове, влизайки в различни културни области, пастирът трябва да умее да говори на разбираем за всеки човек език. “Дарът за езици” (вж. 1 Кор. 12:10) в наше време е дар да умееш да се приближаваш до всяка човешка душа, ползвайки се от нейните понятия и психология. *Духовният* съди за *всичко*, а за *него никой* не може да съди (1 Кор. 2:15). Тоест духовният човек може да разбира човешките души през различни техни призми: култура, възпитание, образование, нравствен облик, характер. Истинният пастир, ако може така да се каже, винаги говори с човека на неговия език, а не на своя. *За всички става всичко, щото по какъвто и да е начин да спаси някои* (1 Кор. 9:22); *за иудеите* пастирът става *като иудеин*, *за подзаконните – като подзаконен* (1 Кор. 9:20). В това се изразява дарът на любовта и разбирането на Божието дело, и тук пастирът се уподобява на Ангела, който винаги говори със съвестта на всеки човек, като най-тънко отчита човешката личност, нейните особености, нейните силни и слаби страни. Особено на изповед и в духовни съвети той следва да подхожда не отвлечено, не “от себе си”, а конкретно към всеки човек... Тук се проявява цялата дълбочина на пастирската мъдрост и любов.

В духовните съвети на пастира не бива да има нищо стереотипно, “привично”, теоретично. Всеки съвет се дава като нещо свежо и топло, излязло от реалния опит на докосването до новата човешка душа. Пастирът е тънък художник, ваятел не от мрамор, а от най-лекия и скъпоценен материал на човешката душа. Пастирът трябва да извае Божието подобие в помрачения Божи образ. За това му е дадена власт от Бога, и ако тя се дава и от самия човек-пасом (при приемането на духовно ръководство), то пастирът не може да не осъществява своята цел. Това е благоприятната обстановка за пастирска работа: овцата слуша гласа на пастира, и ако

пастирът сам вярно ѝ предава гласа на Небесния Архипастир, то Царството Божие се осъществява в човека. Но на пастира предстои и друга задача: да привлече заблудената душа, увлечена от водачите и изразителите на духа и идеите на този век – душата, отдала сърцето си на този дух и идеи. Тук на пастира предстои кръстен път на борба за човешката душа, скърби и молитви за нея... и използване на всички възможности за отклоняването ѝ от неверния път и насочването ѝ по верния. *Ако Господ не съзида къщата, напразно ще се трудят строителите ѝ* (Пс. 126:1). Спасението на душата се извършва, когато Божията воля се среща с човешката воля и я увлича. Увлечената от Божията воля душа на пастира-човек трябва да увлече волята на другия човек за среща с Божията воля... Колко разнообразни могат да бъдат тук фазите и моментите на духовна борба за душата! Пастирът очи в очи се убеждава в това, че неговата борба не е само със злата човешка воля (която рядко бива зла докрай), а в действителност – със злата воля на демоните. На пастира с пълна яснота се открива смисълът на 6-та глава от Посланието на апостол Павел до Ефесяни и той още по-дълбоко и всестранно започва да разбира, че целият му личен опит, цялото му умение и знание, и дори цялата му вяра има много малко значение в борбата с тези тъмни сили без дадената свише благодат; че само благодатта на Светия Дух е истинска сила и осъществяване на всичките му пастирски надежди и желания. Това съзнание не само не прави пастира пасивен, но и му дава особено дръзновение. Ненадяването на “своята сила” и своята “опитност” го довежда до упование на Божията сила и до знанието, че *кога съм немощен, тогава съм силен* (2 Кор. 12:10). Пастирът влага всички свои усилия, защото “Царството Божие се граби с усилие” не само за себе си, но и за друг човек. Нашите “усилия” са молитвената и възплътена в живота любов към Бога и към човека – любов, в отговор на която слиза Божието благословение и мир.

Пастирът вярва, че няма сърдечни молитви, които не биха стигнали до Бога (макар че може да се изпълнят не така, както човек е искал). Няма и пастирски усилия, които не биха съзидали Царството Божие.

Съкровеното пастирско дело е и в *покаянието за съгрешилите...* Пастирът може да развие тази способност за покаяние за друг човек, ако всеки път, когато му се случи да чуе за грях или да види грях, да обръща

мисления си взор към Божия престол: “Господи, прости му... Господи, очисти и укрепи Твоя раб”... Навикът за застъпничество става свят навик на сърцето – да не осъжда грешника, а да му състрадава, принасяйки за него макар и една покаяна въздишка.

В основата на тази скрита от външни погледи пастирска любов стои дълбочината на личното покаяно дело на пастира.

Външният вид на пастира

Пастирът трябва да има не само словесно, но и мълчаливо свидетелство на вярата. Такова свидетелство е и свещената одежда в света. Пастирът винаги я носи като постоянно напомняне на себе си за благодатта и на хората за това, че свещенството не свършва в храма. Чрез свещената одежда пастирът не се отделя от човешкото общество, но и не влиза изцяло в него. Помнейки за своята одежда – символ на благодатта – пастирът никога няма да наруши светостта и чистотата на своето служение нито с излишна дума, нито с излишно действие. Одеждата винаги е помощ за истинния пастир, а не стеснение или неудобство. Непостриганите коси – естествена принадлежност на монашеския лик – не винаги са необходими за белия пастир, но е желателно да бъдат по-дълги. Непостриганата (у монасите) или леко постригана брада изразява някакво духовно спокойствие на човека; обратно, почти напълно остриганата и едва оставените мустачки свидетелстват за осветскостяването на свещеника. Одеждата и целият външен облик на пастира трябва да бъдат чисти и прости.

Пастирска чистота

Пастирът се омърсява не само тогава, когато цапа с петна своята одежда и я прави неспретната. Пастирът се омърсява повече от всичко и най-дълбоко от невнимателна дума, неумерен смях, плоска шега. Още

повече – когато показва невъздържание във виното¹, пристрастява се към тютюна, влиза в някакво светско общество, ставайки “кръгов”, партиен човек, държи се неблагоговеино в храма и в света². Признакът “пастирска чистота” (чистотата на пастирството още не определя чистотата на човешкото сърце, тя е само правилно поведение на пастира в света, съответстващо на целта на неговото служение) е пастирът да възприема целия свят като храм Божи, където свещеникът е призван да извършва Неговото служение на различни места и в различни форми, навсякъде помагайки на душите да намерят Царството Божие и да влязат в него.

Енориите също трябва да пазят своята “чистота” и да не устройват танцови вечери, светски концерти и хазартни лотарии “в полза на църквата”... Помощта за църквата трябва да бъде чиста, основана на жертвата и милостта, а не на купуването на земни удоволствия. “Ползата” за църквата не бива да се разглежда само материалистично. Възможността за осветяване на душите не се купува с тяхното помрачаване.

Подготовка за служение в храма

Подготовка на пастира за служене в храма е неговото предишно служене в храма и извън него. Целият живот подготвя пастира за предстоенето пред Божия престол. “С непрестанна молитва в душата се подготвяй за предстоенето на твоето моление, и скоро ще преуспееш” (преп. Иоан Лествичник). Необходимо ли е да се прочита цялото “Правило преди Причастие”? Отец Иоан Кронщадтски свидетелства за себе си, че си е поставил за правило непременно да прочита единствено молитвите преди

¹ В руската емиграция има една известна на нас енория, където енорияшите, идвайки на църква, безпогрешно можели да кажат трезвен ли е батюшката, съдейки по гласа на произнасящия даже литургийните свещенически молитви... Енорията, разбира се, не само дълго време била лишена от земно пастирство, но и твърде много отслабната от това пастирство. И въпреки това хората ходели на изповед и причастие. Ярък пример за човешкото дълготърпение и за търпението на невидимия, Единия Пастир. (Благодарение на справедливия съд на Архипастира в тази енория положението се променило в благоприятна посока.

² На чистотата на пастирското служение вредят и честите проповеди на свещеника на материална тема, особено в храма. Понякога се забелязва и едно напълно недопустимо явление: пастирът сам ходи с подноса из църквата, дори в облачение (Америка). Вече не говорим за това колко вреди на вярата пастирското изискване на материално възнаграждение за една или друга молитва. На местата, на които това още се случва, процъфтява сектантството и безбожието има всичко, което му е необходимо за борба с църквата.

Причастие, които се четат в утринното правило. Но ние знаем, че отец Иоан Кронщадтски е бил деятел на непрестанната сърдечна молитва и самият му пастирски живот е бил молитва. Действително, животът и на всеки мирянин може да бъде молитва, и още повече на всеки пастир. Тайнствата, различните просителни, благодарствени, покаяни и заупокойни моления, съприкосновението с устремени към Бога хора, беседите за вярата, поученията, насърченията, утешенията, четенето... Съзерцателното – благодарствено и покаяно – самовглъбяване... Всичко това е река на пастирската молитва, само бреговете ѝ са различни.

Ценен за мирянина, и още повече за пастира, е покаяният дневник – заради честата изповед пред Бога на своите волни и неволни грехове, за най-бързото им очистване, за умиротворяване на съвестта и изостряне на чувствителността към греха. Всичко това е подготовка за служене. И самото истинско служене по-добре от всичко подготвя за следващото служене. Молитвено отслужената литургия е най-добрата подготовка за пастира за следващата литургия. Ето защо не бива да гледаме на молитвеното правило формалистично, през призмата на ветхата законническа психология. Молитвеният “дълг” на пастира-християнин към Бога не е подзаконно-иудейски дълг, когато хората са се натоваарвали с различни правила и предписания, които, не можейки да изпълнят, винаги живеели с осквернена съвест. Ако още за иудеите е било непростимо такова неразбиране на духа и живота по Божиите заповеди, то колко по-непростимо е то за православния пастир.

Цялото вътрешно разположение на пастира трябва да изключва възможността за “прецеждане на комарите” – наемническото изчитане на молитвите. Синът се обръща към бащата, без да държи сметка за броя на думите, които е “задължена” да каже на бащата. Синът направо говори с бащата, стараейки се винаги да бъде пред него; открива и излива цялата си душа пред своя родител и знае, че бащата ще съди за неговата любов към него не по броя на думите и дори не по тяхната красота.

Синовното отношение към молитвата, непринуденото, свободно предстоене пред Бога е сила, непрестанно привличаща към себе си истинския иерей. Такъв пастир не само лесно застава на молитва, но и с усилие се откъсва от нея.

Ако това още не е постигнато (чрез практиката на постоянната вътрешна молитва), иереят трябва да принуждава себе си всеки път, когато идва утрото или настъпва вечерта. Да се принуждава не към изпълнение на правилото, а към молитвено предстоене, към измолване на дара на самата молитва.

Целта на пастира е не изпълнението на правилото, а извършването на молитвата¹.

“Правилото”, установено в молитвослова, е много ценен материал за молитвословия – подобно на нектар чудно духовно питие, разтворено от Духа, чрез опитно познаващите духа свети отци. Този материал не обвързва нито в смисъла на неговото съкращаване, нито, още по-малко, в смисъла на неговото увеличаване. “Законническата” съвест е спокойна само при изпълнението на “установеното”. А християнската съвест (още повече иерейската) е спокойна само от Божия отговор на молитвата, пък била тя и най-кратката. И тази спокойна, умирена в Бога съвест, освободена от Бога от всякакви земни дългове, е съвестта, която Бог слуша и която е призвана към благодарение за себе си и за другите.

Служение в храма

Неговата цел е: да разшири, да изнесе храма извън неговите материални предели – в домовете, в човешките души. Нерядко се случва обратното: този свят влиза в храмовете. В нашия век, може би не така ярко и грубо, както е било в Иерусалим, когато Господ, като направил бич от

¹ В църковната практика има случаи, когато пастирът избягва честото служене на литургия, не смятайки това служение за възможно без предварителното прочитане на всички установени служби и молитвословия, а честото прочитане на цялото правило смята за невъзможно за себе си по някакви причини (“няма време” и др. под.). И пастирът изсъхва духовно, като не се храни с водите на литургията и не храни и вярващите с тях. Той прикрива своята леност със строгото спазването на “закона”. Други – чести – случаи са, когато пастирът, прочел набързо само част от правилото и поради леност пропуснал друга част, оставя своята съвест осквернена от това и с тази осквернена съвест служи литургия, съзнавайки, че е грешен не в това, че “не се е домолил”, “не се е умъдрил”, “не се е покаял”, не е влязъл в сърцето си, а в това, че “не е допрочел” някакви молитви... Това също е симптом на формалистично, юдаистко отношение към молитвата. Третият вид случаи – когато пастирът просто пренебрегва правилото, както и самата молитвена подготовка. Изпълнен със светски дух, без никакво желание да приеме в себе си поне няколко глътки молитвен небесен въздух, пастирът “отзвънява” литургията като “мед, който звънти или кимвал, който звека”. Това е вече престъпление – против собствената душа и против душите на вярващите, дошли за пастирската молитва.

върви, изгонил търгуващите от храма, но светът и в наше време влиза в църковната ограда. В молебните и дори в панихидите на някои места нерядко се е внасял и все още се внася дух на манифестиране на земното¹, суха официалност, кимвално звекане, неумерени многолетствия – ласкателство на човешкия слух... О, ако хората винаги защитаваха и превъзнасяха преди всичко паметта на светлото и всемогъщо име на Разпнатия Цар, кротко раждащ се във Витлеем и отварящ на хората небето за слушане на ангелско славословие. Нали всеки, който идва в храма заради разпнатия Господ, иска да чуе това славословие.

Свещеникът винаги може да провери степента на своята църковна молитвеност при служене в празна или почти празна църква... Ако у него се появява особено благоговение и трепет само при пълен с хора храм (или в присъствието на някакви “високи” лица), това свидетелства за недостатъчно дълбока молитва и за известна осветскостеност на свещеника.

Както пчелите, които летят над полето и събират мед, го внасят в своите кошери, така и човешките души след истинска молитва отнасят от храма в своите домове небесна сладост и я раздават на света.

Свещена е красотата на православната църковност: иконопис, строителство, знаменни, гласови и други разпеви. Но не толкова красотата, колкото молитвеността на служещите и благоговението на всички молещи се въвеждат човека в оградата на храма и го задържат в нея.

Клирици и певци

Към певците, клириците и олтарните момчета пастирът в храма трябва да бъде повече строг, отколкото добър. Със своето неблагоговение някои клирици и певци буквално убиват молитвата у хората. Хората ще престанат

¹ Плачевен пример от най-близкото минало: в първия ден на Рождество Христово във всички църкви в Русия се отслужвали тържествени благодарствени молебени... не за изгонването на дявола, греха и смъртта от вселената, а – за изгонването на френските войски от Русия. Това било явна проява на духа на този свят, подмяна на всемирното тържество с временното и преходно; измяна на тържеството на Въплъщението на Бог Слово.

да разговарят в храма по време на служба, ако не слушат разговори в хора, между клириците и в олтара¹.

Молитвената сила на църковната община отслабва при “професионалното”, показно пеене². Църковното пеене (както и четенето) трябва не да разсейва хората, а да ги събира и съсредоточава вътре в самите тях. Колкото по-благоговейни и молитвени са певците в душата си, толкова по-благодатна е силата на тяхното пеене. Молещият се може с доброто, но театрално изпълнено пеене да се увлече и даже да изпита някакво сладостно душевно вълнение, но той напразно би сметнал това за молитва. Повишената емоционалност още не е молитва. Само след като се оттласне от тази емоция, човек може да премине към молитва, както, оттласквайки се от видимите представи, човек възлиза към безобразната, “безвидна” молитва, издигаща се над земните чувства. Този процес на възлизане от душевното към духовното значително се облекчава от благоговейността и духовността на пеенето. Съдържанието на духовните песнопения трябва колкото е възможно повече да съответства на съдържанието на душите на самите певци. Искреността, тоест съответствието на думите и звуковете на движенията на душата е истинското дело на православната култура, реална духовна енергия, без която църквата престава да бъде църква и става само нейн образ. *Бог е Цар на цяла земя; пейте разумно* (Пс. 46:8). Опитът на разумното пеене и четене се отнася преди всичко за самия пастир, но има и най-пряко отношение към всеки, който пее и чете на клира. Независимо дали певците пеят безвъзмездно, или се издържат с пеенето (което също е възможно), те трябва да помнят, че стоят в един лик с ангелите.

Служение в домовете

¹ В някои църкви певците и клириците са толкова разпуснати, че излизат от църквата, например, по време на шестопсалмието... за да пушат! Случва се дори дяконите да правят същото... “Макар нашите беззакония да свидетелствуват против нас, но Ти, Господи, върши с нас заради Твоето име!” (Иер. 14:7). Неправилен е обичаят някои клирици (и дори иереи) да разресват косите си в олтара. Дяконикът е естественото място за това. Като правило, в затворен олтар клирикът не бива да прави това, което не би правил в отворен.

² Недопустимо е да се пишат бележки за църковните служби във вестниците като за концерти, т. е. с указанието кой артист какви песнопения ще пее. Подобни факти, които все още се срещат, са съблазън, стар квас, профаниране на светинята.

Пресладки мой Спасителю! – казва отец Иоан Кронщадтски в “Моя живот в Христа” – Ти си излязъл на служение на човешкия род и не само в храма си проповядвал словото на небесната истина, но си обхождал градове и села, от никого не си странял, посещавал си домовете на всички и особено на онези, чието топло покаяние си предвиждал с божествения Си взор. Така Ти не си стоял у дома, но си общувал с Твоите люде, та и ние, пастирите, да не се затваряме за Твоите овци в домовете си като в замъци или тъмници, излизайки само за служби в църквата или за треби в домовете единствено по задължение и със заучени молитви. Нека устата ни се отварят за свободна в духа на вярата и любовта беседа с нашите енориаши. Да се разкрива и укрепява нашата християнска любов към духовните чеда чрез живо, свободно, отеческо събеседване с тях. О, каква сладост си скрил Ти, Владико, наша безпределна любов, в духовната, сгрята от любов беседа на духовния отец с неговите духовни чеда, какво блаженство! И как аз да не се подвизавам на земята с всички сили за такова блаженство? И това са още само слаби начатъци, само някакво бледо подобие на небесното блаженство на любовта! Особено обичай общуването на благотворителността, както веществената, така и духовна. *Благотворителността и общуването не забравяйте* (Евр. 13:16).

Това домашно богослужение – посещаване на енориашите, запознаване с техния живот и техните души, установяване на духовна близост с тях – е непосредствено продължение на храмовото богослужение.

Посещавайки семейството и молейки се в дома му, пастирът обновява неговия живот, обновява самото Тайнство на Брака, постоянно помрачавано в “малката църква” – семейството – от караници, обиди, недоразумения, взаимно неразбиране. Пастирът оживява благословието, дадено на семейството от Църквата. Семейството се оживотворява и укрепява от пастирското освещаване на дома, беседата, молитвата, поръсването със светена вода... Добре е, ако пастирът успее за краткото време на своето пребиваване в дома да доведе разговора до най-главното и пряко или – в

някои случаи – косвено¹ да осоли душите с Христовия дух, да им даде някаква небесна храна. Всяко посещение на пастира, което не носи такава храна, в най-добрия случай е безцелно. Избирайки дома за посещение, пастирът отива преди всичко при онези, чиито “уста са пресъхнали” от духовна жажда. Отчасти още в наши дни се сбъдва тази предсказана от пророка жажда (вж. Ам. 8:11). Енориашите, устремени към “най-главното”, при идването на пастира дори забравят за угощението и сякаш “сядат при нозете му”, питайки го за своите душевни преживявания. Други, в желание да изразят своята любов, се втурват да се грижат за чая, ястията и т. н., а ако се знае, че пастирът ще дойде, трапезата вече е готова и най-голямо внимание се обръща на угощението. Този вид любов също е радост за пастира, но малко по-различна. Тази любов усложнява неговото дело и го забавя. Ако угощението не превишава мярата на скромността, то, разбира се, е благословено. Желанието на хората, особено на по-заможните и на празници, да сведат цялото общуване с пастира до обилната трапеза, е суетно и изразява погрешна, сляпа любов.

Истинската любов към пастира се изразява в желание духовно да се подкрепим и осветим от него, да се помолим заедно с него. Пастирът, който винаги носи със себе си живото свидетелство за Божията правда, неволно приучава своите енориаши да мислят за Бога и за душата си при всяка среща с него. Само видът на пастира ще ги ободрява и утешава. В лицето на пастира хората ще срещат паметта за Бога и своите висши ценности в живота. И такава любов не може да не бъде блаженство както за паството, така и за пастира.

Но не във всеки дом и не през цялото време на пастира ще се случи да говори с хората за висшите ценности на духа. Той води и обикновени житейски разговори. Те са възможни и естествени, но пастирът трябва да ги води много внимателно. През това време той трябва да следи да не се помрачава духът на самата беседа... С децата може да се говори и за незначителни неща, но само в мир и любов, събуждайки у тях добри, светли

¹ “Косвено поучение” наричаме незабележимото осветляване на един или друг житейски въпрос в християнски дух от пастира. Човешката душа, дори и извън разсъдъка и паметта, има способността да забелязва и усвоява отношението на друг човек към живота, особено на онзи, на когото вярва.

чувства... Такава е “делничната” педагогика на пастира спрямо неговите духовни чеда и заобикалящия свят.

Служение в обществото

Времето върви, от една страна, под знака на отдалечаването на вярващите (и отстраняването им) от ръководството на социалния живот и организираното влияние върху държавата; а от друга страна става ясно желанието на някои държави да използват обществените сили на вярващите и силата на духовното влияние на Църквата за своите земни цели.

При тези условия пастирът трябва да бъде евангелски мъдър и евангелски кротък. Кротостта на пастира е неговото смирение и отсъствието на земно критикарство. Мъдростта трябва да се състои в мъжественото отстояване на вечните истини на Църквата сред съвременното – по-лошо от езическото, защото е отстъпническо – общество. Съвременният езичник не е идеалният езичник от миналото, търсещ Царството Божие, на когото апостолите са проповядвали нова за него истина. Съвременният езичник в християнските страни е отстъпник от Христа, който ненавижда Евангелието и страни от него. Но дори този апокалиптично “студен” човек (вж. Откр. 3:15) е по-добър от “топлохладния” и равнодушен към всяка истина.

Допускайки и благославяйки изключително вътрешното съзерцаване на живота за душите, истински призвани към това, за останалите вярващи пастирът открива добри възможности за влияние върху обществото и осояване на държавата.

Свободен от всяка суета на съвременността, пастирът познава условията на съвременния живот. Сам, без да влиза в никоя партия, той трябва да бъде готов да има в своето паство хора с най-различни убеждения и дори от враждуващи помежду си партии.

Тези хора, предстоейки редом пред Светата Чаша, трябва да пренесат в живота духа на своята свързаност в главното и, допускайки социални спорове помежду си, никога да не допускат социална вражда, да не посягат на битието – както физическо, така и нравствено – на друга душа.

Пастирът не е аполитичен, нито неутрален: по същество той е метаполитичен. Търси бъдещия град.

Поради това пастирът трябва да бъде свободен от суетата на съвременността. Очите му не бива да бъдат замърсени от никакъв земен прах – те трябва да бъдат зорки като на орел във виждането и на най-незначителната земна реалност от небесната висота.

Пастирът не е “извън живота”, той е само извън неговата суета... Неговата непосредствена задача не е да търси нови програми за социално устройство, а максимално да използва всяка съществуваща социална форма, за да научи хората на вяност към Бога. Пастирът възпитава хората да бъдат последователи на Христовия дух във всички състояния и на всички житейски пътища.

Както Сам Господ Иисус Христос, така и пастирът учи хората не на социални форми, а на социални отношения.

Родина

Родина за пастира, както и за всеки православен човек, е онова Царство, в което Царят е Христос. Пастирът желае неговата земна родина колкото е възможно повече да се уподоби на небесната. За него земната родина е предобраз, икона на небесната родина, към която непрестанно се стремят неговите мисли и чувства. *Понеже видимото е временно, а невидимото – вечно* (2 Кор. 4:18). Пастирът трябва така да обича своята земна родина и да се грижи за нея, както обича своя земен баща и се грижи за него. Земният баща може да бъде езичник, невярващ, може да бъде дори гонител на своето дете, да преследва душата и тялото му (както виждаме от житието на св. великомъченица Варвара) за това, че детето е познало своя Небесен Отец. И земната родина понякога несправедливо преследва и убива своите деца. Но преследвани и убивани, децата не могат да ненавиждат своя баща... Те могат да ненавиждат неговото състояние, неговия грях и демоните, които са го пленили, но не и самия него. Просветеният с вярата син естествено се грижи за своя неверен или малoverен баща. Пастирът приема тази грижа не само по отношение на

своето малко семейство по плът, но и на голямото земно семейство: държавата и нацията. Както в малкото, така и в голямото свое земно семейство, пастирът е призван да прокара духа на Църквата, небесното семейство, духовно и вечно... Чрез изпълнението на малкото да научи хората да познават великото. Чрез послушание във временното да ги издигне до вяност към вечното.

Семейство

Както Господ Иисус Христос е Глава на Своята Църква, така и пастирът е глава на своята енория. Както Църквата е тяло на своя Глава, така и енорията е живо духовно “тяло” на пастира. Причастяването на пастира със Светите Тайни в известна степен е причастност към светинята на цялата енория. И изпълненото с Христовия дух пастирство е пастирство в енорията на Самия Христос. Велика е тайната на пастирското застъпничество за хората и се гради върху съвършената любов (вж. Изх. 32:32). По силата на това дълбоко, органично, кръвно (по Христовата Кръв) съединение на пастира с енорията и енорияшите могат много да направят за своя пастир в разкриването на неговото пастирство – със своята молитва, изповед, причастие, смирение, отзивчивост, прикриване голотата на отеча, когато тя се открива, както у праведния Ной.

Освен духовното семейство, пастирът има и семейство по плът. Благославяйки съединението на Тайнството на духовния брак с Тайнството на брака по плът, Църквата разкрива една обща цел във всички благословени страни на живота. В последните години в Руската Църква ясно се откроява желанието на пастирите, встъпващи в служение, да остават в безбрачие (защото и *ония, които имат жени, да бъдат като че нямат* – 1 Кор. 7:29). Това е ценно за Църквата в нашите апокалиптични условия само ако изборът на целибата или учителното монашество в света е мотивиран от благодатния зрял размисъл на човека, тоест ако в основата на безбрачието е заложен дълбок духовен фундамент. Но за други иереи – и за цялото пастирско дело – е било и ще бъде спасително сътрудничеството на

техните жени, осъзнаващи с пределна отговорност своето положение¹. Това сътрудничество може да се изразява във водене на енорийско училище от съпругата на свещеника, в участието ѝ в делата на църковната благотворителност; но нейната главна, съществена помощ се изразява в устройването на материалния дом на пастира, в опазването му от житейската суета и дребнавост, в създаването на домашно благоговение и във внимателното ѝ отношение към нуждите на енориашите... Делото на такава жена на пастира може да се сравни само с делото на Ангел-Пазител.

Училище

Училището, както и семейството, е органична част от дома на пастира. Задачата на пастира е да прокара в училището влиянието на светлия дух. Както децата, така и педагозите са деца на пастира в училището, в което преподава, макар и то да е светско. Както в класа може да има непослушни деца, така и сред педагогическия персонал може да има невярващи и намиращи се извън Църквата хора. Пастирът не може да не обгърне и тях със своята грижа и молитва.

Законоучителството в светските училища почти винаги е свързано с трудности за пастира. Действително, все още има училища, които могат да бъдат наречени “оцърковени”, но те не са много. Обикновено на уроците по другите предмети педагозите сеят (грубо или фино) противоречие в детските души между вярата и знанието. Много малко педагози в средното училище смятат за необходимо (както правят това вярващите професори в съвременните западни университети) да обясняват на учениците разликата между областта на вярата – духовното знание и материалното знание.

А в съвременна Русия, както и във всички училища по света, педагозите, бидейки проводници на демоните, съзнателно разрушават

¹ Печални са примерите за обратното, когато жените и децата не само не помагат, но и пречат на пастира, внасяйки суета в свещеническия дом... Например когато жената на свещеника, обезпечена откъм необходимото, с цел да увеличи своите лични средства, се заема с продажба на козметика в пределите на своята енория (случаи в емиграцията)... Но удивителни са примерите и известни са случаите на подвижничество на жените на пастирите...

религиозната вяра в душата на детето със софистично оголване на мнимите противоречия между нея и “точното знание”.

Пастирът-законоучител не бива да се ограничава с шаблонната и в по-голямата си част безцветна програма на своя Закон Божи, но трябва да стои пред своите ученици като жив, близък и преди всичко интересен човек, който разбира детската душа и не ѝ налага “урочната” психология на учителите. И в училище пастирът е учител на живота, жив човек, отговарящ на душевните движения на детето.

В училището пастирът не само разкрива положителната страна на вярата, но и “ваксинира” своите ученици против отровата на материализма на заобикалящия ги живот и наука.

Урокът на пастира в училище не трябва да бъде “урок”, а по-скоро “кръжок”, събеседване. Пастирът трябва да чувства, че органичното отвращение от неинтересно водения Закон Божи за детето може да премине в отвращение от вярата за цял живот.

Можем ли да поставяме оценки на духовните беседи-уроци? Да, можем, но като се ръководим не от отвличените съображения на знанията, а от психологическата догадка: търсенето на духовната полза за ученика.

Съзнанието, че по Закон Божи е лесно да се получи висока оценка, трябва да бъде подкрепено от щедростта на законоучителя. Но забелязаното пренебрежение към предмета несъмнено трябва да бъде изобличено с поставянето на неудовлетворителна оценка, която лесно може да бъде поправена с учене и добро поведение.

Учениците трябва винаги да имат съзнанието за изключителността на всеки урок по Закон Божи. Урокът по Закон Божи не трябва да прилича на всички останали уроци, на които се изисква само външна дисциплина, външно знание.

Културата на пастирската училищна педагогика има нужда от сериозна реформа на духа и методите.

Чисто църковните училища (четвъртъчни, неделни) са изключително ценни в енорията. Тяхната култура е истинско православно дело – отговор на Църквата на секуларизацията на живота и училището.

Изповед

Изповедта, по думите на отец Иоан Кронщадтски, е “пробен камък” за любовта на пастира. Колко любов, търпение, внимателност, грижи за душата, дошла в “лечебницата” (молитва преди изповед), трябва да прояви пастирът, за да изцели раната на дошлия! Има толкова покаяни, дълбоки изповеди, че на пастира не му остава нищо, освен благодарствено-безмълвно да прочете разрешение, поучавайки се от силата на покаянието на човека и Божията милост към човешката душа. След такива изповеди истинският пастир винаги чувства небесна радост в сърцето (Лук. 15:7). Но има и други изповеди, които са мъчителни за пастира: каещите се няма какво да кажат; те мълчат или говорят общи, шаблонни фрази: “нямам нищо особено”, “грешен съм като всички”... и т. н. Ленивият пастир се радва на такива изповеди и е недоволен, когато каещият се проявява твърде голямо усърдие в покаянието и много тънко възприема (непонятно за душата, намираща се на по-ниска степен на развитие) явленията от духовния живот.

Голяма грешка на пастира е да смята, че всеки, който идва при него на изповед, поради това духовно стои по-ниско от него и следователно има нужда от поучение. Както отбелязахме по-горе, немалко миряни по своето духовно устройство са много по-тънки и дълбоки от пастира, към когото прибягват, желаейки да получат благодатта на Тайнствата. Свещеникът понякога не разбира това и незабележимо поставя себе си и своята психика на мястото на благодатта, а понякога и грубо прекършва скъпоценните кълнове на духовния живот със своите неумели въпроси и съвети.

Свещеникът трябва да знае, че той не господства *над Божието наследство* (1 Петр. 5:3) и трябва не да съди, а да помогне. И преди всичко – да спечели духовното доверие на човека. Би било неправилно авторитетът на пастира да се основава само на външните предпоставки на сана и чина (това е римокатолически принцип). Авторитетът на православния свещеник пред човешката душа, освен на сана, се основава и на практиката на отеческата любов към нея, на реалната духовна власт. На пастирите е дадена духовна власт, а не човешка властност. А духовната власт е талант, който, ако не бъде умножен чрез практиката на отеческата любов, губи своята сила. На иереите е дадена власт не да нарушават и свързват

човешката свобода, а да подпомагат нейното истинско разкриване, да я възпитават. Такъв е пътят на православно иерейство и архиерейство. Някои православни иереи и архиереи изпадат в “господаруване” над Божието наследство. Това са неопитни градинари, които дърпат стъблата на тревите и цветята, като мислят с това да подпомогнат техния растеж, но в действителност ги изтръгват. Свещеникът трябва да знае, че растежът на човека се извършва от Божията благодат чрез слънцето, топлината, светлината, въздуха, храната, росата, водата, и делото на градинаря-свещеник е само да плеви растението в Божията градина и да го полива с водите на Тайнствата.

Ето защо централен момент в изповедта е разрешението, произнасяно над каещия се, което е действително единствено според мярата на принасяното разкаяние.

Внимателният, чувствителен и благоговеен иерей може да извърши велико и чудно дело с човека, непознал своите грехове, но дошъл на покаяние. Той може да помогне на душата да намери своята покаяна дълбочина. С елея на любовта към душата, болна и задебеляла от греха, иереят, като опитен лекар, може да възстанови правилното духовно усещане за живота в душата на човека, правилното отношение към своя грях и към своето безсмъртно човешко достойнство.

Ако каещите се са много, преди изповедта свещеникът ще е добре да каже няколко топли думи, да изтъкне необходимостта да прощаваме на другите. След това да разкрие страните на греховността и да ги посъветва да се каят преди всичко за това, което най-много тежи на съвестта – и непременно да изкажат своя грях с думи.

Малко са миряните, които осъзнават дълбокото духовното значение именно на изказването на своя грях. Грехът, който човекът се е “притеснил” да изкаже, несъмнено остава като трън в душата му и в свое време ще предизвика възпалителен, а може би и смъртоносен процес.

Духовникът, изпълнен с истински съчувстваща, състрадателна любов към човека и сърдечна, отеческа ревност за неговата душа (и само такава), може да изобличи грешника, когато това е необходимо. Опитен духовен хирург е само онзи, който истински познава духовното устройство на човека и владее ръката си, когато в нея е страшното острие на изобличителните

Божии думи. Духовната любов, казва свети Василий Велики, не е достатъчна, ако при необходимост не се решава да причини скръб на обичания за негова полза. А неопитният изобличител (не от любов) е “убиец” (вж. 27-мо Апост. Прав. и двукр. съб. 9), острието на неговия скалпел е не хирургическо, а разбойническо.

Към типичните пастирски грехове спадат преди всичко властолюбието, честолюбието, завистта... Пастирът трябва да води непрестанна борба против тези врагове на своята душа. По какъв начин? С постоянно трезвение над чувствата. По възможност, с по-честа изповед¹. Свещеникът, пренебрегващ своята собствена изповед, никога няма да има благодатната сила да учи хората на покаяние и изповед.

Честолюбието и властолюбието на свещеника непрестанно се подхранват от уважението и почитта, с които той се ползва по силата на своя сан. Уважавайки го, хората уважават преди всичко Божията благодат и самите себе си, които прибягват към този източник на благодатта. Непростима грешка на пастира е да отнесе това уважение на хората към себе си и да подхрани своето самолюбие с него.

Привикнал към почетни места, към особено внимателно отношение, иереят – макар и само вътрешно – може да започне да търси това и даже да го изисква... Това, разбира се, е вече отклоняване от Христовия път в живота на иерея, признак на изсъхване на неговата смоковница². Завистта се поражда от ненаситено честолюбие и се изразява в осъждане или просто в недостиг на братска близост към събратята-иереи, особено към онези, чийто успех в пастирството е очевиден.

Сребролюбието на свещеника нерядко се отнася към общия, материалистично оцветен църковен бит. Но и като такава то лесно прави недостатъчно бодро подвизаващите се против тази страст иереи “кладенци, които не могат да държат вода” (вж. Иер. 2:13).

¹ Дори писмена, ако устната не е възможна поради отдалечеността на иерея от избрания от него духовник.

² Един много прославен благовестител на Христовата истина бил запитан: не го ли смуцава почитта, която му се оказва от хиляди хора. Той отговорил: “Нима магарето, което носи Господа и стъпва по дрехите, може да мисли, че радостните викове на народа могат да се отнасят за него?”

Апологетика

В основата на пастирската православна апологетика са откриването и разкриването на Православието. Словото на Господа не е само истина, то е дух и живот. Така Православието е не само истина, но и дух и живот в Христа. Апостол Павел във Второто послание до Коринтяни (1:20) е казал, че Господ Иисус Христос е *да и амин...* и с това е показал цялата дълбочина на православната апологетика като положително слово и действие.

Пастирът, опазил духа на Пастирначалника в самия себе си и в своята енория, е извършил истинско апологетично дело, особено в наше време, когато различни вълци широко се възползват и от най-малкото петно на православните, за да отдалечат от Православието хората, които търсят светлината.

Убедени сме, че Православието, разкрито в живота по подобаващ начин, е несъкрушима скала не само в историята, но и в човешката душа. То е най-мощното оръжие против неправдата на този свят; най-ароматното питие за изнемогващите в неговата пустиня хора; най-целебното лекарство за всички, докоснали се до страданието.

Ако Христовата светлина се отразява в чистото огледало на душата – тогава се явява онази светлина на Православието, чието тържество Църквата празнува в първата Неделя на Великия пост. Разбира се, не е случайно, че тази светлина изгрява след молитвата и поста.

Ако се вгледаме в евангелския образ на нашия Господ Иисус Христос, ще видим как Той е говорел и как е мълчал. Ние изучаваме страната на Христовите думи, но не по-малко поучителна е и страната на Неговото мълчание. Апологетът, умеещ да мълчи, познава ценността на истинната дума и никога няма да я произнесе напразно, никога няма да вложи безцветно духовно съдържание в ярката дума.

Православният апологет е пазител не само на догматическия символ, но и на живота на духа и вярата. Символът на православната вяра е реален само в троичността на живота и духа. Ако се води религиозен спор за истината или за едни или други нейни страни, апологетът се готви за словото, като проверява не само своите мисли и своето знание, но и своя дух. Ако духът е помрачен от тщеславие, озлобление, гневливост,

горделивост, пренебрежение към човека (пък бил той и еретик), православният апологет не може да смята себе си за достоен да излезе в защита на Православието.

Приближавайки се към истината, тоест към божествената, горяща и никога не изгаряща къпина, апологетът си събува обувката, тоест плътските чувства, мисли и желания. Докосвайки се до горенето на истината, тоест ставайки неин проповедник, апологетът изгаря в себе си с огъня на истината всичко онова, което не ѝ съответства по дух.

И тогава истината се явява не само “двуостър меч” (вж. Откр. 1:16), но и “огнен” меч (вж. Бит. 3:24), охраняващ рая. И апологетът става Ангел, притежаващ сила, която убеждава и вдъхновява.

Истината се предава чрез свидетелството и чрез вдъхновението. И най-правилните разсъждения и мисли остават мъртви, сухи и отвлечени, ако не ги предава жива душа – свидетелка на истината. Този закон се отнася за проповедниците в същата мяра, в каквата и за апологетите. А жива душа е преди всичко обичащата душа. Обичаща човека, въпреки неговите заблуди и несъвършенства... Само такава душа има правото и силата да учи, да изправя, да защитава и да предава истината.

Апостолите са притежавали не само мъдрост, но и любов и духовна сила. Господ – Който е Любов – е вършел чрез тях същите чудеса на възкресение, изцеление и обновление, каквито и Сам е вършел. Апостолите не само убеждавали хората и ги уговаряли да приемат истината, но чрез тази истина те вече освобождавали човека от неговата лъжа. На човека оставало само да се съгласи с това освобождение. Истината слизала като елей на закоравелите човешки сърца, смекчавала ги, отваряла ги... Истината стопляла и озарявала сърцата.

Вие сте вече чисти чрез словото, що съм ви проповядвал (Иоан. 15:3). Изумителни думи на Господа! Ние сме свикнали да гледаме на “словото” като на нещо различно от “делото”. Но Божието слово е същевременно и дело. Божието слово, казано и чрез човек, е дело. Това е критерият за разпознаване на истинския проповедник и апологет.

Много “слаби” думи се казват в света и в храмовете. И то не поради това, че в тези думи не са били вложени дълбоки мисли... (понякога мислите са тънки и красиво изказани), но тези думи нямат духа и силата на духа

само защото произнасящият ги няма тази сила. Можеш да даряваш само това, което имаш в кесията. Духовната кесия, която се пълни с живот според Христовата правда, ще изнесе скъпа монета. А кесията, макар и пълна с “дълбоки” и “тънки”, но отвлечени мисли, ще покаже само звън на мед.

Хората, търсеци истинската правда, не могат да бъдат привлечени към нея с победоносни спорове и словопрения. Който бива привлечен от това, не е член на Църквата.

Апологетът никога не бива да се гордее със своята истина. Това е много важна черта на православната апологетика. Истината никога не трябва да принадлежи на апологета, не трябва да бъде негова истина. Заблуждаващата се душа трябва да се съгласи не с човешката истина, а с Божията, в името на утвърждаването на истината в душата на човека. Това висше съгласие с истината се постига със смирението на апологета, с неговото просто и пряко отношение към човека.

Има апологети-митари (апостолска апологетика) и апологети-фарисеи, гордеещи се със своята истина, ползващи се със своята “правота” не за служене на друга душа, а за господство и превъзнасяне над нея.

Такъв характер, такъв дух нерядко са имали “противосектантските” диспути. Вярващите от всички направления са си тръгвали от тези събрания с разбита душа. Там “професионалните мисионери” спорели с “професионалните талмудисти” – щундисти или старообрядци. Хората се удряли едни други със “словото Божие” като с пръчка...

Можем и трябва да се срещаме с хора, инакомислещи в областта на разбирането на Свещеното Писание или дори в областта на търсенето на първичната истина – Бога, откровението. Но при тези срещи от страна на православните нека винаги да идва дух на доброжелателност към човека, какъвто и еретик или сектант да е той.

Православният човек трябва да бъде убеден, че истината на Христовата Църква няма нужда да бъде защитавана – тя трябва само да бъде откривана. Но човешката душа трябва да бъде защитавана от нейните волни и неволни грешки. Светлината в света не защитават, нея я запалват... Слепия не убеждават, него го изцеляват.

Знаменията на православните апологети са: “да изцеляват болните (по разум)”, “да очистват прокажените (по душа)”, “да възкресяват мъртвите (по

сърце)”, “да изгонват мъртвите (по сърце)”, “да изгонват бесовете (от своята душа и от душата на другия)”... (Мат. 10). Даром да дават истината на човека – без да изискват никакво признаване на “своята” правота. “По-големият” – в истината – е “слуга на всички”...

Това са пътищата на Царството Божие, завещано на проповедниците и апологетите на Православието.

Проповед

Може ли да се докаже истината? Не, истината не може да се докаже, тя може само да се благовести. *Колко прекрасни са нозете на ония, които благовестят мир, които благовестят доброто* (Рим. 10:15). Първо – *мира*, после – *доброто*. Такъв е пътят на благовестника на Христовата истина. Всичко, пред което върви Христовият мир (*Моя мир ви давам...* Иоан. 14:27), е благата вест за Божията правда, откриването на небесната действителност.

Всяка проповед е изливане на Божия Дух върху хората, в техните сърца, разум и воля. Жената в притчата *турила закваска в три мери брашно* (Мат. 13:33).

Проповедта може да бъде подготвена предварително, но може и да не бъде. За да стане по-остра от двуостър меч (на едното си острие да носи истината, а с другото да разсича лъжата), проповедта трябва предварително да бъде осолена с молитва. Ако свише е даден дух на сила, проповедта “ще излезе” (ще зарази, ще убеди, ще изцели, ще освободи, ще помогне за съзидането на Царството Божие). Ако не ѝ е даден дух – проповедта ще разсее или ще отегчи.

Пастирското слово има три форми: проповедническа – в храма, лекционна – извън храма и свидетелска – в домовете (а в годините на гонения – и в съдилищата).

Всяка форма има своите словесни граници. Каквото можем да кажем в дома – не всичко можем да кажем на лекция; каквото можем да говорим на лекция – не всичко от това можем да говорим в храма.

Формата на проповедите в храма не бива да бъде “елейна”, украсена със славянизми, с “общи” думи; още по-малко необходими са изкуствените реторически прийоми. Думите трябва да бъдат “непосредствени”, прости, духовно чисти, свободни от “осветскостеност”, (не бива да бъдат като извадени от вестниците!).

Всяка дума на чистия човек е чиста и непредосъдителна, но благоговеният строй на църковната служба, стилът на молитвения език създава не само вътрешна благоговейност, но и строй на външна благоговейност, отдалечаване от суетата на видимия свят и приближаване към невидимия, особен свят. И пастирът трябва да опази тази благоговейност, да не я нарушава със своето слово.

Проповедник в храма може да бъде само този, който е такъв и в домовете, и при всички обстоятелства на своя живот.

Проповед, която няма подкрепа в личния живот на пастира, е като картина на хляб вместо хляб.

Има мълчащи пастири, говорещи само със своя “живот”. Други говорят повече със словото си, отколкото с живота си... Различни са даровете, различни са и силите – окриляващи и в същото време озаряващи човека.

Но блажени са хората, които не “прецеждат комара” в живота на пастирите.

Има пастири, които говорят, има и които четат. Неумеещият, неизмолил за себе си от Господа способността да говори, чете своите проповеди. А понякога и умеещият да говори чете, като предварително съставя своето слово или го заимства от друг проповедник. Пастирът е свободен в това, стига неговото слово, вдъхновено от момента или предварително подготвено, да бъде топло, горещо “като прясно изпечен хляб” (израз на отец Иоан Кронщадтски), да излиза от сърцето, от пълнотата на вярата, от сладкото желание да утеши, да укрепи, да просвети и стопли човека.

Просвещава и укрепява само онова пастирско слово, което просвещава и укрепява самия пастир и представлява поучение за самия него. Защото Ангели Божии, които “възлизат и слизат над Сина Човечески” (Иоан. 1:51), стоят около всеки благоговеен пастир и му влагат думи; а ако той чете словото – вливат животворяща сила в тях.

Което чуете на ухо, разгласявайте от покривите (Мат. 10:27). Ухо е сърцето, докосващо се до невидимия свят. *Покрив* е амвонът, катедрата... и всяко място в света.

Пастирът има покрив... За да стане проповедник, му е нужно само сърце, което чува.

Молитва на свети Василий Велики

Пастирът води борба не с хората, а с греха и с безплътните сили на злото. С тези сили са се борели и апостолите и са ги изгонвали, облечени в сила от Спасителя. В тази сила се обличат от Господа и свещениците: *Ето, давам ви власт да настъпвате на змии и скорпии и на всяка вражеска сила* (Лук. 10:19). Змиите и скорпионите са най-точен образ на духовните сили на злото: безшумност, пълзене в праха (опериране със земните ценности), смъртоносна отрова...

“Семето на жената” – според пророчеството в книга Битие – “поразява змията в главата” (вж. Бит. 3:15), но на змията се оставя възможност да *жили в петата* семето на жената. С други думи, на злия дух е оставена възможността външно да вреди на вярващия човек, да причинява на хората скърби, болести, смърт, да повдига облак от страсти около тях и да се опитва да повдига тези облаци и вътре в тях... Но всичко това, което в света обикновено е прието да се нарича “нещастие” за човека, е само болест на петата, повреждане на временния, недълговечен състав на човека, скъсяване или дори прекратяване само на земните пътища на човека. Змията не може да уязви вярващия човек “в главата”, защото глава на вярващия е не самият той, а Господ Иисус Христос, в Когото и с Когото е скрита пълнотата на живота на християнина. *Вашият живот е скрит с Христа в Бога* (Кол. 3:3).

В тази област на светая светих – областта на волята, разума и сърцето на човека, умрял за себе си и започнал да живее в Христа – врагът не може да се промъкне. *Роденият от Бога пази себе си, и лукавият го не докосва* (1 Иоан. 5:18).

Той се промъква в други области, в областите на “петата”; напада – особено пастира – във всички външни обстоятелства на живота, и дори сърцето и разума, но не отвътре, а “отвън”, от страна на “петата”. Но с тази пета – уязвяваната – християните са призвани и да тъпчат гадината, пренебрегвайки нищожеството на нейните ухапвания и не допускат гадината “нагоре”, тоест в своя духовен организъм, в своето сърце, в своя разум, в своята воля.

Освен себе си, пастирът е призван да опазва от лукавия и своето паство, като ободрява хората в борбата и им вдъхва увереност, че областта, известна на дявола, е изключително областта на “петата” – тоест, на външните отношения на света – и че не бива да се боят даже и от “ония, които убиват тялото” (а душата не могат да убият). И действително, каквото и да предприема лукавият, каквито и вълни от бедствия да изпраща на човека и на цялото човечество, той е безсилен да поколебае “семето на жената” – вярващия човек – да го накара да се съгласи с греха, да встане против Бога.

Но той се опитва да разколебае вярата, та оставилият своята надежда и своята любов човек да стане играчка на тъмните демонични вълни, които заливат света. Да престане, като благословен ковчег, да се носи по тези вълни, а да потъне в тях. Пастирът е призван да опазва вярата, където я има, и да я насажда, където я няма; като и в двата случая спасява човека от гибел и го въвежда в живота.

Освещавайки човека, пастирът го предпазва от силите на злото и като че освобождава душата на човека за неговата свободна любов към Бога.

Мнозина маловерни като Петър, стъпили върху стихията на бушуващите вълни на света, за да вървят към Христа, са се изплашили и започнали да потъват. Водата на този свят, плътта и дявола започнала да се издига по-високо от петите им – лукавият получил власт да измъчва

тяхната воля, да насилва сърцето им. На тези души пастирът помага. На тези души пастирът има власт да помогне¹.

Пастирът чете заклинателни молитви над тези души, дава им светена вода, дава им да се докосват до светините. Светите Христови Тайни силно обезвреждат лукавия и предпазват човека от неговите действия. Изключително значение за човека, започнал да страда от демоните, има изповедта за целия живот.

Пастирът влива в страдащия обсебен сили за борба с демоничните духове, неподчинение на техните внушения, презрение към тях и към греха, чрез който демоните обикновено държат хората в подчинение на себе си. Пастирът учи хората да не вярват на демонските внушения и клевети както срещу Бога, така и срещу хората, да не се съсредоточават върху злите и мрачни мисли, които демоните им внушават и влагат в сърцето и разума им. Неприетите мисли и чувства ще останат “външни” за човека, ще останат в областта на “петата” – под човека. А приетите и одобрени демонски внушения стават семена на злото в душата на човека и органично го свързват с властта на лукавия.

Понякога самият човек не само приема, но и сам отглежда семето на злото със своето пълно съгласие с него. Такива хора стават явно обсебени (има и тайно обсебени, които също са много в света).

Съблазнения от лукаво внушение можем да убедим, да уговорим, да отклоним от това внушение, да му помогнем да се разкае за него. Но пастирът знае, че да “уговори” обсебения, и още повече бесноватия, е невъзможно; че сам обсебеният също жестоко страда от тези безумни и богохулни думи, които говори, от действията, които върши. На обсебения трябва да се помогне.

Не всеки пастир има благодатната сила незабавно да запрети, да изгони демона от душата и тялото на човека. А и самите духове биват различни... някои бързо могат да изчезнат пред “двуострия меч” на вярата и властта на пастира. Други са по-упорити; с тях е нужна методична, също така упорита и търпелива борба с Божията сила, дадена на пастира за тази борба.

¹ Истинската проява на пастирската власт е да помага.

Необходими са екзорцизми или заклинания. Измъчваният от тях демон оставя своята жертва. Във всеки православен Требник е дадена молитвата на свети Василий Велики. В някои Требници (например в изданията от Сръбската Църква) тази молитва е значително разширена, съставен е особен заклинателен чин, което е много съвременно.

Опитният пастир никога няма да се смути, ако не види никакви промени в заклевания веднага след заклинанията. Заклинанието, произнасяно твърдо, мъжествено, от сърце, с пълна вяра и със свещено негодувание (спрямо демоните) винаги проявява своето действие. Но то не винаги се забелязва веднага.

Заклинателната молитва е мъчение за демона, което демонът обикновено показва при четенето на тази молитва. Болният проявява особена “нервност”, както казва обикновената медицина – виковете, жестове.

Формите на обсебеност са различни. Това е обширна тема за задълбочено изследване. Тук е достатъчно накратко да кажем, че бесноватост (посесия) можем да наречем състоянието на свързаната от демона (един или няколко) душа, когато човек губи всяко самосъзнание. Личността на човека е пленена изцяло. А обладаност (обсесия) е частичното пленяване на човешката душа от злата сила. В случай на обсебия човек запазва пълно самосъзнание и възможност за нравствена оценка на своите постъпки, но няма сили да се справи с “увличащата” го сила.

90% от самоубийците правят своята последна стъпка под непосредственото влияние на духовете, “открай човекоубийци” (Иоан. 8:44). И в тесния смисъл на думата почти всяко самоубийство е убийство на човека от демона с ръцете на самия човек.

Много пастири са отговорни за тези нещастни овци от тяхното стадо, похитени от безплътния злодей и неопазени от ръката на пастира.

Пастирът наистина има сила да настъпва не само на “вражеската сила”, заобикаляща самия него, но и на силата, пленяваща и убиваща друг човек. Пастирът трябва да отбранява овците от вълците, не само от “идейните” (живеещи в плът), но и от безплътните.

Средство за опазване на овците е целият живот, цялото пастирско служение... Особено средство (което някои пастири напразно пренебрегват)

е заклинателната – в името на Господа, прославян в Света Троица – молитва.

Тайнство на благодарението

Пастирът е призван към благодарение... Особено в днешните дни на ропот, “униние и недоумение” у хора и народи (Лук. 21:25)... Самото тайнство на Евхаристията – венецът на пастирското служение – е благодарение. Пастирът благодари за себе си, за всички молеци се и за онези, които още не са дошли на молитва. Благодарни за живота и за всичко, издигайки Светата Чаша: “Тези Твои Дарове от всичко, което е Твое, принасяме на Тебе за всички и заради всичко...” Сякаш целият живот на пастира е едно издигане на тази Чаша към Господа. Неговата Чаша – към Него – това е най-големият възможен за човека израз на благодарност и любов.

Участието на енорията в делото на свещеното благодарение е участие в Причастяването със Светите Тайни, а в други дни – във вкушването на светия антидор след молитвено прекараната литургия.

Правилно постъпва иереят, който насърчава миряните да пристъпват към Светата Чаша. Въпреки че за някои честото Причастяване е нецелесъобразно, но енорияшите, които трябва да бъдат възпирани от причастие, в енорията винаги са по-малко от онези, които трябва да бъдат насърчавани. Истинската пастирска практика се състои в постоянното привличане на хората към все по-често причастяване. Пастирът, чрез изповедта и запознаването с енорияшите и техните домове, веднага може да открие хората, които особено се нуждаят от укрепяване със Светите Тайни. Такива хора могат да бъдат и грешни, но искрено борещи се със своята греховна природа. Също и подхвърлящите се на силни нападения от злия дух. Такива хора имат особена нужда от Свето Причастие. За другите, които са победили проявите на своите страсти, Светото Причастие е необходимо като благодатно укрепяване на тяхната духовна свобода и още по-силно разгаряне на любовта им към Бога. Пастирът, познаващ от личен опит целителната сила на Светото Тайнство на Тялото и Кръвта, никога

няма да се реши да лишава от този дар грешните хора, заради които дарът е слязъл от небето.

Разбира се, може да има и случаи на недостойно и неразкаяно пристъпване към Христовите Тайни: без решимост за оставяна на греха, без искрено желание за борба против него¹. Тук пастирът трябва да бъде твърд в защитата на Светите Тайни от иудината целувка на човешката душа и в опазването на самата човешка душа от страшния огън на Тайнството. Но за всеки пастир е важно да повиши общата култура на евхаристийния живот на енорията. И ако в неделния ден в енорията при изнасянето на Светите Дарове: “Със страх Божи, вяра и любов пристъпете” няма причастници... тогава не се ли явява цялатау църква отлъчена от тях?

Материалното положение на свещеника

От гледна точка на Христовата вяра – прост въпрос; от гледна точка на “пастирската чистота” и съвременната църковна психология – болен въпрос. Който осъзнава себе си като Христов воин, няма да се свързва с “житейски работи”. Ще се постараете да бъде максимално “лек” по отношение на своите потребности. А любовта ще направи всичко останало: любовта към духовно ценения и безкористен пастир ще го обезпечи с необходимото, а любовта на пастира ще бъде надеждна основа на любовта на енорията към него.

Най-доброто и дори единствено решение на въпроса е енорияшите да обезпечават скромния живот на своя пастир с ежемесечни вноски, проявявайки максимална синовна отзивчивост.

Казано по същество и според съда на “вътрешната” правда, недостойна е да има пастир онази енория, която не иска да сподели със своя пастир и последното, което има, осигурявайки му възможност изцяло да се отдаде на неразсейвано от материални грижи служение. *Ако ние сме посеяли у вас духовното, много ли е, ако пожънем у вас телесното?* (1 Кор. 9:11).

¹ През Великия пост (колкото и да е странно), тези случаи са повече от всякога, защото през Великия пост някои причастяващи се пристъпват към Чашата само по навик “изпълнявайки дълга”. Печално наследство.

Отношения с енорийските сътрудници

Енорийският устав е въведен в Руската Църква през 1918 г. за регулиране на отношенията между пастира и енорияшите. Но истинските отношения не се регулират и не могат да се регулират с устав. Ако нещата се свеждат до “законни изисквания” и предявяване на “права”, това означава отсъствие на истински църковен живот у хората, заради който съществуват църквите и пастирите. Отношенията в енорията трябва да преминат от формалност към семейственост, към благоговейна, духовна близост между пастира, епитропите, членовете на съвета и т. н. Църковният епитроп трябва да бъде и да осъзнава себе си като “дякон”, в смисъла, който тази дума е имала в апостолски времена, грижещ се за “трапезите”, тоест за материалната страна на църковната община. Епитропът е слуга на енорияшите, както и свещеникът, само че с различно пряко служение. Но епитропът винаги трябва да може да постави грижата за трапезите на второ място. За него, както и за пастира, първа грижа трябва да бъде служенето на човешката душа. Престъпна е грубостта и неделикатността на епитропа, “разпореждането” в храма като у дома (подобно греховно отношение на епитропа към своето дело се е изградило чрез системата за избиране на “състоятелен” човек за епитроп, без да се гледа неговата духовна подготвеност за такова служение. Това време трябва да отmine). Сътрудниците на пастира трябва да бъдат – това е първият критерий за избиране за епитроп или за членове на съвета – благоговейни, духовно ревностни хора. Вторият критерий вече може да бъде тяхната делова подготвеност. По-добре енорията да бъде лишена от едно или друго материално пожертвование, но да бъде избавена от демоничния дух на честолюбието, самолюбието, споровете и гордостта. Пастирът, епитропът и членовете на съвета трябва да бъдат като едно здраво, сплотено семейство, изпълнено с взаимно доверие и обединено от една цел – грижата за освещаването на хората.

Енорийско мисионерство

Един от признаците на православността на енорията е нейната прозелитичност – апостолска черта на привличане на нови души към вярата. Външното привличане към църквата е свойствено на почти всички енории, но малко енории привличат хората към църковната вяра заради самите тях, а не заради енорийския внос. *“Аз търся не вашето, а вас”* (2 Кор. 12:14) – е казвал апостолът на онези, към които се обръщал със своята проповед. И православните енории трябва да търсят не богатството на хората, а самите хора.

Вместо за излишни, чисто материални разговори и сметки, енорийските съвети биха могли да отделят част от своето време за обсъждане на това най-важно дело на Църквата: привличането на нови души към вярата.

Освен работата на пастира в тази насока, всички енорийски работници трябва да участват в мисионерската работа: изнасяне на лекции не само за енорийската, но и за “външната” аудитория, печатане на енорийски седмични или дори месечни духовно-просветителни и апологетични листове, създаване на енорийска религиозна библиотека с проверено от пастира съдържание и читалня, издаване на религиозни списания.

Енорияшите трябва да бъдат тайни мисионери – събирачи на енорийския внос в енорията. Това е главната страна на тяхната събираческа дейност, на тяхното търсене на нови хора. Срещайки се с хора, доброволно¹ внасящи своята лепта за поддържане на храма и пастира, тези събирачи трябва със своята тънка вярваща душа да влязат в допир с душите, сред които събират, и винаги да чувстват своята отговорност за тези хора и тяхното по-дълбоко приближаване към Църквата.

Привличайки нови членове към своята община и предлагайки им да оказват материална помощ на енорията, събирачите трябва винаги да подчертават доброволността и свободата на тази помощ, която е ценна само доколкото се оказва от чисто сърце.

¹ Вноските трябва винаги да бъдат доброволни, никога да не обвързват енорията, да не бъдат условие за влизането му в енорията.

Като представители на църквата, влизащи в непознати домове не по лично, а по църковно дело, тези събирачи трябва да умеят кротко и с любов да отговорят на един или друг въпрос, отнасящ се до църквата, богослужението, вярата; събирайки пожертвования, да раздават (задължително даром) духовна литература, листовки, Евангелия... И за цялата тази вътрешна дейност енорийските събирачи-мисионери трябва да разказват на пастира и да му посочват лицата, особено нуждаещи се от неговото посещение¹.

Енорията, стремяща се към такава дейност, към такава истинско разбиране на целта и смисъла на битието на земната църква, ще бъде благословена енория за целия свят наоколо.

Охладнелите и изгубени в света души могат да бъдат привлечени към Бога само от светлото разбиране на Божието дело на земята.

Духът на енорийското стопанство

Енорийският живот е стълба към Царството Божие. Възпитаването и обучаването на това Царство е в мислите, чувствата и волята на човека.

Всичко, което живее на земята, в своя мяра се подчинява на земните закони на живота. Така и съществуването и на най-святото на земята – Христовата Църква – не е освободено от тежестта на материалните отношения в света. Христовите Апостоли, които били в обкръжението на своя Божествен Учител, можещ да превръща водата във вино и безкрайно да умножава хлябовете, все пак носели със себе си ковчеже, в което хората пускали доброволни пожертвования за техния живот и за нуждите на Самия Господ. И в това нямало грях, тук се спазвал законът за материалния живот на падналото човечество и наред с това се изразявали високи чувства на любов, милосърдие и жертва сред онези хора, на които се проповядвало за тези чувства.

Но този човек, който носел ковчежето, се заразил с духа на материализма, скъперничеството и користта; той пожалил благовонното

¹ Има енории, в които не само най-близките сътрудници на пастира, но и редовите енорияши участват в привличането на невярващи и слабо вярващи към Църквата.

миро за Спасителя на света и погинал като предател. Неверен в малкото, той се оказал неверен и в голямото. Това е житейски пример за нас: всеки, който се привърже с душата си към парите, ще стане предател на Христа Спасителя. Отношението на християнина към парите трябва да бъде трезво, свободно, леко, без сърдечна привързаност към тях. Ако към земния живот не трябва да се привързваме безразсъдно, то колко повече – към отделни негови ценности, особено към материалните... Само свободната от материализма душа може да бъде истински вярваща и да премине в другия свят без никакво смущение, когато ѝ дойде времето.

В църковния притвор, тоест като в двора (притворът символично означава двора на скинията), може да се продават материални църковни предмети – за улеснение на вярващите, защото за тях би било затруднително да купуват от друго място хляб или свещи за принос.

Но трябва ясно да се почувства и разбере, че всичко материално, произведено в Църквата също така, както и духовно преживяваното, има свободно-доброволен характер. Единението в енорията, както и единението в започващото още на земята Царство Божие, има изцяло доброволен, непринуден характер. Всеки вярващ установява сам за себе си вноските за Църквата и ги внася, без да се чувства принуден. Предметите с материална стойност, като свещи и просфори, се купуват доброволно. Дискосът за дарения се разнася из църквата, привличайки само доброволната ръка... И всичко, отнасящо се до молитвата, трябва да се гради върху също толкова ясни и строго доброволни отношения.

Прието е да се плаща “за требата”... Но не всички си дават сметка, че това е пожертвование по случай требата, а съвсем не “заплащане за нея”. “Да се заплати” за требата не може, защото всяка треба е силна само чрез Светия Дух, присъстващ в нея, а Божият Дух не може нито да се получи, нито да се даде за никакви съкровища, но Той слиза на хората само заради безкористните молитви, вярата и любовта. Истинската треба стои много по-високо от всяко материално заплащане, дори ако то се равнява на всички съкровища по света. И обратно, неистинската, лицемерна треба не само няма никаква стойност, но и е грях пред Бога както за мирянина, така, и дори още повече, – за свещеника.

Как да оценим благословието на свещеника, което е дало благодатта на мира и здравето и е отблъснало злия дух? Пределно ясно е, че то е дар Божий и отношението към него, както и към всяка молитва, може да бъде само като към дар, защото *Сам Духът ходатайствува за нас с неизказани въздишки* – свидетелства апостолът (Рим. 8:26).

Всеки опит да се купи духът или да се заплати за духа е обречен не само на неуспех, но и на пълно отхвърляне от Бога. Достатъчно е да си спомним Симон Влъхва (Деян. 8:18-23), който искал да заплати на апостолите за благодатта – и какво чул от апостола?...

Ето защо винаги, във всички случаи трябва ясно да различаваме и да отделяме:

1) молитвата, Тайнството, благословието, тоест “требата” (потребността на духа), и 2) паричната жертва, свързана с тази потребност.

Тъй като молитвата или благодарението понякога са свързани с телесно самоограничаване (пост, милостиня, обет като средство за смекчаване и смиряване на духа), то се е появил обичай тази материална жертва да се съединява и даже да се свързва с църковната молитва. Но този църковен обичай, в очите и разбиранията на някои материалистично настроени хора, е станал “заплащане за требата, като че неизменно свързан с тази треба. И затова направо започнали да казват, че заплащането на требата е законна “заплата” на свещеника или певеца за техния “труд”, като че молитвата е също такъв труд, какъвто и всеки друг човешки труд. Това вече е станало признак на оскъдняване на духа у хората, на разложение на църковното общество. В апостолско време и в най-добрите времена на Църквата вярващите не са разсъждавали така. Те са поддържали материалния живот на Божия служител за цялото му служение, но не са въвеждали определена такса за отделните молитви.

Пастирското и всяко друго молитвено служение не е обикновен труд; то е служение на Бога – богослужение. Всяко, дори и най-малкото служение на Бога, само по себе си е вече награда за служещия и най-пълна отплата за свързания с това служение труд. Трудът на свещеника и на всеки служител на Църквата е ангелски труд на съзиждане на Небесната Църква.

Храна за християнската душа, и още повече за душата на пастира, е да върши волята на Този, Който я е пратил в света. И за това, че душата вкухва

тази сладка храна, не трябва да ѝ се предлага материално възнаграждение. Молитвата е духовна храна за човека, сладка скъпоценност на душата, и за тази висша скъпоценност не може да се заплати с някаква земна, тленна, низша ценност. Иначе ние ще останем само с последната, което виждаме сега в света около себе си: всички хора, които купуват и продават, са останали само със своите тленни ценности и се задъхват в преддверието на страшните катастрофи в света. В църковната ограда е необходима борба против воинстващия материализъм не само на думи, но и на дело.

Молитвеността на пастира

Животът на пастира започва с молитва и завършва с молитвата на земята, за да започне отново с молитва на небесата.

Първият признак на молитвеността е събраността, положителната сила на самоограничаването във външния свят, “тесният” (т. е. най-краткият и пряк) път на следване на Господа, “който води в живота”.

Вторият признак: въздържанието. (*Против такива няма закон* – Гал. 5:23), пастирът трябва да бъде лек и необременен за постоянна молитвеност. Имащият грижата за своето вътрешно дишане на сърцето никога няма да пренебрегне оръжието на въздържанието.

Третият признак: благоговейността на кръстното знамение. Пастирът винаги подава своето благословение съсредоточено, не със замах, не по време на шеги, не небрежно. Велика е силата на благоговейното кръстно знамение.

Четвъртият признак: произнасянето на името Господне напразно. Името Божие, името, което движи света, което е “по-високо от всяко име”, което е радостен трепет на Ангелите (и праведните пастири) и огън, изгарящ силите на тъмнината... Това име не може да се произнася “по навик” – безмолитвено, безтрепетно¹.

¹ Някои пастири – не само миряни – дори имат тягостния навик непрестанно да споменават пресветото и велико име: “Бог с тях!”, “О, Господи!” и т. н.

Постоянната вътрешна молитва е условие за силата на пастира. С нейната сила пастирът е призван да облѣхва всеки, който идва при него (невидимо за последния, но видимо за Бога и Ангелите, радващи се на тази молитва, и осезаемо за силите на злото, изгаряни от нея). Бодърстващият пастир няма да пропусне нито едно общуване с човека, при което да не го “обгърне” със своята вътрешна молитва и – ако има случай – да не му каже поне една дума “със сол”. Това положително дело е същност на пастира. Оскъдняването на църковния живот става най-вече поради това, че пастирите произнасят множество блудкави, духовно безсолни думи и, свикнали с тях, след това, когато вече искат да кажат думи “със сол” – не могат; тези думи звучат не органично, а фалшиво-дидактично, отвлечено; душата не се преражда от тях. А пастирът, който пази устата си от блудкавостта на този свят, с това вече въвежда себе си в сърдечната молитва, а молитвата сама пази устата и сърцето от опустошаване. *Който вярва в Мене, из неговата утроба, както е речено в Писанието, ще потекат реки от жива вода (Иоан. 7:38)*. Духовно съдържателният пастир е извор на жива вода за душите, търсеци не абстрактните поучения на догматите и морала, а разкриването на реалността на вярата. Това разкриване на небесната реалност става не само в молитвата или в специална проповед, но и във всички отношения и думи на духовния човек. И вложено във всекидневния живот, то е особено неотразимо.

Истинският иерей е събран, непрестанно бодърстващ в молитва човек и осоляващ света с целия си живот, с всичките си думи и постъпки – волни и особено неволни.

Той познава своето дърво *по плодовете* (Мат. 7:16). Плодовете на пастирския труд са преди всичко в сърцето на самия пастир. *Защото трудещият се земеделец трябва пръв да вкуси от плодовете* (2 Тим. 2:6).

Отшествие

Починалия свещеник никой не трябва да умива. Никой от синовете му не трябва да вижда голотата на баща си. Идват събратята, съпастирите и, след като изтрият плътта му с чист елей, го обличат във всички

свещенически одежди. Покриват лицето му с въздуха, за да бъде скрито както у боговидача Моисей, чието лице никой не можел да гледа след боговидението... В ръцете му се поставя Евангелието, на което пастирът е служил на земята.

При погребение на мирянин се полага едно евангелско четиво, а при погребение на свещеник – пет. Вместо Псалтир над свещеното тяло се чете Евангелие. Евангелието, както е било сърце на живота на пастира, така присъства и на неговото погребение.

Пее се канон на 6-ти глас, “Волною морскою” – същият, който се пее над Плащаницата преди Светлата утрень, по време на пасхалната полунощница, когато минутите се нижат така бавно и трепетно в очакване на Възкресението...

Отшествието е завършило. Моисей-пастирът е възлязъл на планината и там гледа своя Пресладък Владика. А останалите в подножието на житейската планина пеят:

“Обоготворен в преставянето, чрез Твоето животворящо тайнство, Христе, сега Твоят божествен служител премина при Тебе. Приеми душата му като птица в Твоите ръце. Всели го в Твоите двори и в ангелските ликове, и упокой този, когото си приел по Твоята заповед, Господи, заради Твоята велика милост!

Защото чудното Тайнство на смъртта намира всички без време; естеството изтлява по необходимост; то взема старци, игумени, книжници, грабва суетно мъдруващи учители, епископи, пастири... но да въззовем със сълзи: по Твоята заповед, Господи, упокой, когото си приел, по великата Твоя милост!

Украсен с живот в благочестие, Твоят свещеник, Христе, жрец и приносител на божествените Тайнства, по Твоята заповед, Господи, премина от житейската мълва при Тебе. Него, като свещеник, приеми, Спасителю, спаси и с праведните упокой, когото си приел, заради великата Твоя милост!”

Основи на пастирската социология

Бедност и богатство

Бедните могат да обогатяват богатите... Богатите – да правят бедните още по-бедни... Колко различно произнася тези думи светът! Под тях невярващите разбират експлоатацията на бедните от богатите. Вярващите в Христа и живеещи в Христа хора виждат в това твърдение съвсем друг, много по-широк и богат смисъл: бедният материално може с висотата и чистотата на своя дух да възвисява и духовно да обогатява материално богатия човек. И обратно: неблагоприятният в нравствен смисъл, разбира се, богатият “обеднява”, духовно опустошава влизащия в допир с него беден човек. Защото всеки не само “е виновен за всички”, но и всеки влияе върху всички, независимо от своето социално положение. В света постоянно, невидимо за очите на повърхностното съзнание, се движат и се пресичат вълните на нравствените и духовните енергии на отделни хора, които не само за себе си, но и за целия свят, биват фабрики за добро или зло, проводници или на Христовата светлина, или на тъмнината.

Материалното богатство не е вредно само за себе си (то е нравствено неутрално), и бедността сама по себе си не е полезна за извисяването на душата (бедността също е нравствено неутрална). Но пожелаването и обожествяването на богатството е лична и социална отрова: когато на богатството се принасят човешки жертви (а неразумният богатият принася самия себе си и всички около него), когато се забравя безсмъртното и велико човешко достойнство и целта на човешкия живот на земята. Пожелаването на богатството се проявява не само у богатите или забогатяващите, но също толкова често и у бедняците, завиждащи на по-доброто материално състояние. Същността на християнския дух е свобода от всяко пристрастие към тленното богатство, и освободен в Христа, духовно свободен, както от егоистичното скъперничество, така и от егоистичната завист, може да бъде всеки човек, независимо от своето социално положение.

Бедността, която живее в завист и диша убийство, не е благословената евангелска бедност. Така и смиреният притежател на богатство, който смята себе си само за “пристойник” (вж. Лук. 16) на богатството, принадлежащо на Твореца, който го управлява по справедлив начин и чрез него придобива милостиво отношение към света – разбира се, не може да бъде причислен към онези богати, за които Спасителят е казал “горко” им. Не, за такива богати няма “горко”, а радост – и то вечна радост.

Никаква материалност и никакво отсъствие на материалност само по себе си не е нито добро, нито зло. Само марксизмът, следвайки будизма (колкото и странно да изглежда това) издига материалната страна на битието до категория на нравствено добро и нравствено зло (като с това показва религиозния по същество, макар и отрицателен характер на своите твърдения). За християните злото и доброто не са във външното, но всичко в света става добро или зло в зависимост от вътрешните подбуди и намерения на човека, защото както доброто, така и злото са чисто вътрешни, духовни движения, създаващи или ад, или рай вътре в човека. А външният свят е само периферия на проявяването на човека, и, разбира се, ако човекът е светъл, то и периферията на неговия живот ще свети.

Спасителят е нарекъл зло не материалното богатство само по себе си, а “надеждата на богатството”, тоест устройването на личния живот около идеята за материалното благополучие. В Евангелието неведнъж се изтъква нетрайността и ненадеждността на такова богатство и такава надежда. Това е и “къщата, построена на пясък” и “богаташът, който всеки ден пирува бляскаво” и не разбира, че го дебне внезапна смърт. Апокалипсисът съвсем определено говори за такова богатство: “*Ти казваш: богат съм, разбогатях и от нищо не се нуждая, а не знаеш, че ти си злочест и клет, сиромаш, сляп и гол*” (3:17)... С обратен смисъл това изречение би могло да се каже за някой материално беден човек, богат с добри и светли чувства и самоотвержени постъпки, но виждащ само своята бедност, своето земно нищожество: “*Ти казваш, че си беден, слаб и нищ и се нуждаеш във всичко, а не знаеш, че си богат в Христа, богат във вечността, и това богатство, доставящо ти вечно блаженство, никой не може да ти отнеме...*”. Да, ако всички хора изцяло се проникнат от това истинно виждане за реалността, по колко по-различен начин би се устроил животът им, как биха се разпръснали

и изчезнали всички човеконенавистни теории, сменящи се една с друга в света, и би се възцарило едно правилно, истинско отношение към ценностите на земята. Тези земни ценности, престанавайки да бъдат висши, биха станали истински.

Богатството може да бъде благословен дар от Бога. Бедността също. Богатството може да бъде и проклятие за човека. Бедността също. Бедността става проклета, когато се пролетаризира. Богатството става проклето, когато пролетаризира бедния човек. Пролетаризирането на бедността е отнемане на благословието от душата, пребиваваща в бедност, отнемането на нейните духовни пътища за придобиване и съхраняване на това благословение в себе си. Пролетаризирането на бедността също е отделяне, изключване на бедния по силата на неговата бедност. Култът на тази пролетаризация е програма за духовно умъртвяване на бедния човек – задача на безрелигиозния социализъм, имащ своя завършек в марксизма. Тази пролетаризация е внедряване на антихристовия дух в бедните хора и тя, разбира се, е започнала не от Карл Маркс, нито от вождовете на ранния социализъм. Нейната проява е проява на греха в света изобщо, както в света на богатите, така и в света на бедните. Не само бедният човек със своето неправилно отношение към бедността я “пролетаризира”, но и богатият – с неправилното си отношение към своето богатство и към бедността на другите – също пролетаризира бедността и си събира камъни на главата. За вярващия християнин е съвсем очевидно, че безбожното светоусещане, от което съвременният капиталистически свят е силно проникнат, е същото зло, каквото и атеистичната революция на пролетариата.

Пътят на съвременното християнско, православно-християнско (от когото и да се осъществява то) съзнание трябва да бъде определен идеологически и – още повече – пневматологично, от духоносното действие против пролетаризацията на бедността както от страна на самите бедни, така и от страна на богатите. Това действие трябва да бъде свещена борба за най-голямата ценност на света – човешката душа – и да се води само чрез живата човешка личност, чрез единението на такива живи в Христа човешки личности и утвърждаването на изповядваните основи на живота върху личния пример.

В света има не два лагера – капиталисти и пролетарии – както иска да представи това външното съзнание. Всъщност в света има три лагера: 1) на безбожните бедняци; 2) на безбожните богаташи и 3) на бедните и богатите (материално) християни. Християните не се делят на “бедни” и “богати”, защото бедните осъзнават преимуществото на своята бедност, а богатите – неудобността на своето богатство и, във всеки случай, неговата нетрайност и поради това – незначителност. И всички остават на своя път, извършват своето служение... Само за тези третите може да съществува “социален проблем” в собствения смисъл на думата. За първите той не съществува и не може да съществува, защото там действа принципът на борбата и решителната непримиримост, тоест или война, или чисто дипломатически мир, нямащ никаква реална сила. Третата група, разбира се, е най-малката в света, защото небесно-почетната принадлежност към нея е израз не на словесна и дори – смятаме за необходимо да подчертаем – не идеологическа, а духовно-реална, конкретно християнска вяра. Само от тази истинска реалност на духа може да израсне идеологията на обществения християнски живот.

Християнинът е трудещ се, независимо от своето богатство или бедност. Във всяко свое социално и имуществено положение християнинът е труженик в делото на живота. С пот на лицето си той изкарва своя телесен хляб – и своя духовен хляб: вечния живот в Христа. *Който не иска да се труди, не бива и да яде* (2 Сол. 3:10) – казва апостол Павел и неговата заповед е Божия заповед за всички християни. Който има веществен хляб за себе си без усилия (например имащият рента), без борба с тръните на земята, той, ако е християнин, не бездейства, но изкарва хляба на други хора, и с това придобива духовния хляб за себе си и за другите. Християнинът, притежаващ имущество, никога не стои празен, той винаги е “трудещ се”... А ако не е трудещ се, то не е християнин.

Ето защо всички християни са в един лагер: богати и бедни, знатни и незначителни по своето земно положение – иначе не може и да бъде. Християните са свободни както от завист, така и от пренебрежение. Висшият и низшият намират себе си равни в плана на вечността, и поради това не може да има завист към висшия и пренебрежение към низшия. Според мярата на своя труд и по Божия воля (без която не става нищо нито на

небето, нито на земята) християнинът достига едно или друго имуществено положение, което е най-полезно и спасително за него. Нека наоколо бушуват страстите на изгубилите Божия образ хора, нека се опитват да завлекат християнина в един или друг човешки лагер, където, вместо любовта, спойка се явява солидарността, основана на преследване на низши и често престъпни интереси... Християнинът не продава своята духовна свобода, издигаща се над света, за паницата леща на скоропреходния свят. И не гради своето щастие върху страданието на други.

За Христовата Църква “няма нито богати, нито бедни”... По-точно казано, има, само че в друг план. Други са качествата на богатството и бедността в Църквата. “Богатите” – това са бедните духом, “бедните” – обогатяващите се със своите земни ценности. По отношение на богатите в Църквата има такъв обичай: те ѝ служат. А по отношение на бедните: Тя им служи. Така бедните се смятат за достойни за помощ, а богатите – за достойни за служение. Църковната психология е пряко противоположна на психологията, която обикновено се наблюдава в света, където бедните прислужват, а богатите приемат техните услуги като нещо, което бедните им дължат. Забележителното е, че този закон на Църквата действа и извън пределите на земята: светиите, отишли си от земята, се молят за грешните хора, живеещи на нея, и с това служат на тяхното спасение. А живеещите на земята вярващи хора, като по-богати от починалите грешници, изгубили земното си време за вършене на добро, могат да помагат с молитва на последните, да служат на тяхното спасение.

Както в духовен смисъл служението е преди всичко дело на “богатите”, така и в чисто земен смисъл богатството, властта, положението за християнското съзнание винаги са свързани с принципа на служението, а съвсем не с по-голямото наслаждение от земния живот (което е принцип не толкова на езичеството, колкото на низшето езичество, защото висшето се издигало над този епикурейски принцип).

Църквата на земята и на небето е служителка предимно на всичко “малко”, безпомощно, угнетено, бедно (все едно в какъв смисъл – земен или духовен). “Силните трябва да носят немощите на слабите” и “не на себе си да угаждат” (заповед на апостола)... Ето защо Църквата е еднакво склонна да изцели както богатия, така и бедния: богатия, “надяващ се на своето

богатство” и бедния, униващ от своята бедност и заболял от завист към богатия.

Ето защо истинските служители на Църквата никога не угодничат пред богатите, дори ако те жертват за Църквата и й строят храмове. Служителите на Църквата остават свято-безпристрастни към богатството и бедността, без да изпаднат и в другата крайност – изобличаването на богатството като такова. Църквата знае, че човек ще бъде съден не по своето външно положение, а по степента на чистотата на своето сърце и степента на любов към Бога и човека – любов, изразяваща се в дела.

Съвременните безбожни комунисти, пролетаризирайки бедните, ги развъртават, като ги отделят в отделна класа и ги карат да водят смъртоносна борба против другата класа – “богатите”, дават воля на низшите инстинкти, възбуждат завист и ненавист, тоест убийство. Безбожните богаташи не се съобразяват и никога не са се съобразявали с бедния човек. Те отстъпват само пред материалния натиск на бедните. Със своето жестокосърдечие и седене на “изгнило” (Иак. 5:2) богатство те разюздват – по същия начин, както и вождовете на безбожния комунизъм – низшите инстинкти на бедните, защото в своя егоизъм се явяват проповедници на атеизма... И неверните на духа на Църквата нейни представители нерядко са развъртавали богатите със своето угодничене пред тях, с допускането на тяхното лицемерие, с мълчание пред техните беззакония... В това, разбира се, сме били виновни и ние, представителите на великата Руска Църква. Ние не сме успели да извоюваме за себе си духовното доверие на масите на руския народ, който в по-голямата си част се е отдръпнал от нас. Не сме показали духовна безпристрастност и достатъчно грижи за душите както на бедните руски хора, така и на богатите. Не е възможно никакво възстановяване, никакво възкресяване на нашата православна руска култура, ако ние не преминем през огъня на покаяното очистване и осъзнаването на своите грехове и грешки. Свещенослужителите трябва да бъдат пример не само за служение, но и за покаяние.

На своя собствен исторически път ние трябва да се убедим в праведността на Божия Съд над нас, и горко на онези от нас, които ще сметнат този съд за “незаслужен”.

Да, Господи, Боже Вседържителю, истински и праведни са Твоите присъди (Откр. 16:7).

Философия на собствеността

На човека може да принадлежи само онова, което принадлежи на Бога. Светът е Божие творение, както и човекът. Човек не може никъде да избяга от Божието владение. В каквито и бездни да слиза човек, на каквито и висоти да се издига, Божието владение е навсякъде – безкрайно, необозримо, непостижимо... Пилат слязъл в бездната на предателството: бил готов да предаде невинния Страдалец. И какво чува от Божията Премъдрост? *Ти не щеше да имаш над Мене никаква власт, ако ти не бе дадено свише (Иоан. 19:11).* Съединявайки в Себе Си и във всички Свои думи пълнотата на земното и небесното, Спасителят посочил на Пилат, първо, онези кесари, от които той бил получил власт, както и Източника на всяка власт и всяко владение.

2. Можем да се скрием от Бога, от гледането на Владиката лице в лице. Така например Адам се скрил от Бога, като избягал в храстите. Такава е наивната психология на всеки грешник. “Адаме, где си?” – “Скрих се”... Колко години са минали от тогава, а синовете на Адам както преди мислят, че могат да се скрият от Бога. И се “кроят”, кой където и както може: във вътрешността на своите храсти, в идеологическите, клонести, заплетени храсти на културата на този век: “частна собственост”, “обществена собственост”, “държавна собственост”, “комунизъм”, “капитализъм”, “социализъм”, “свобода”, “робство”, “богатство”, “бедност”, “имущество”, “икономически закони” и т. н. и т. н.

3. В основата на всяка сложност трябва да стои простотата. Ако тази първична простота не съществува, сложността ще бъде хаос. Ако основната простота съществува, сложността ще бъде вече хармония. Да представлява хармонията на оркестър, в който няма излишни инструменти, или пък целостта на машина, в която няма излишни винчета, сложната култура на този век може само в света на познаването на първичните закони на живота, вложени в света от Твореца.

Само ползвайки се от това познание за абсолютните закони, можем да преценим всички човешки понятия, да определим техния истински смисъл.

4. Светът е принадлежал, принадлежи и ще принадлежи единствено на Бога, каквито и сили временно да се разпореждат в света.

Но това значи ли, че човек няма никаква собственост и не може да има? Напротив. Човешката собственост има своето неизменно основание в това, че изобщо има собственост и че има Стопанин на всичко. Значи, собствеността може да бъде дадена, ако съществува нейният истински Стопанин... Какъв простор, какво дълбоко основание има за всяко истинско владение! В светлината на това обосноваване става разбираемо защо не бива нищо да крадем и присвояваме и с нищо да се “обогатяваме”, защо не бива с нищо да се превъзнасяме.

Цялата собственост принадлежи на Бога така, както Му принадлежи животът. И собствеността се раздава от Бога така, както и животът.

5. На човека се дава “талант” – кръг от физически живот, душевни способности, духовни възможности. Дава се за да бъде закопан, а да бъде развиван. Целият кръг на човешкия живот може да се уподоби на “парче земя”. Човек трябва не да лежи на нея, а да разработва тази Божия земя, да управлява живота, който му е даден, като залог за по-добър живот и по-добра земя. *Верният в най-малкото ще бъде верен и в многото* (Лук. 16:10). И ето, на човека се дава само “малкото”. Колкото и голямо да е за земните очи неговото “малко”, колкото и да го величаят хората – то остава много малко в сравнение с онова, на което е образ. Но и това малко трябва да бъде пуснато в обращение за полза на целия свят. Ето защо богатите хора, които творчески употребяват своето богатство и сами живеят скромно, са истински християни, независимо от своето “голямо богатство”.

“Мое е само онова, което съм отдал” – казва свети Максим Исповедник. Отдал... на кого? На Бога, на хората. Има хора, които не се ползват от своето богатство. Сред тях има такива, които са го “скрили за себе си”, заровили са богатството в земята, и има хора, които са го отдали на Бога, започнали са да смятат себе си само за призвани да го разпределят в света колкото се може по-справедливо. Това благодатно управляване на богатството се изразява по различен начин. Някои го раздават наведнъж или постепенно. Други запазват външната страна на владението, но в

душата си искрено отдават богатството на Бога, и тяхна задача е само правилното му разпределяне. То може да бъде и обикновено икономическо разпореждане, построяване на добра земна фабрика или селскостопанско предприятие. Външно може да бъде като “всички дела от този свят”, но по своето вътрешно съдържание то вече е едно малко осъществяване на Царството Божие... Така А. С. Хомяков имал земя и прикрепени към него селяни, но по същество не бил стопанин на своите земи и хора, а техен грижовен баща и дори слуга. Такова е разбирането на всички християни, имащи състояние: стопани, индустриалци, фабриканти... Такова е било и управлението на истински православните царе.

Като казва на света: “По-големият от вас нека ви бъде слуга”, Господ Иисус Христос под “по-голям” разбира богатия, все едно с какво: пари, положение, талант... “По-големият” трябва да служи, а не да властва чрез даровете (материални или духовни), които са му дадени само за определено време.

6. Всяка собственост на тази земя е краткотрайна и “преситена с тъги” (вж. Иов. 14:1), защото, идвайки и привързвайки човека към себе си, тя веднага си отива и оставя у него недоумение, болка, скръб, смърт. Оставя пустота вместо себе си и прах вместо човека. Но, докато не е останала пустота вместо собственост, имуществото може да принася “много плод”; даже и малкото имущество на бедния човек, защото лептата на вдовицата се оказала по-голяма ценност, по-голяма енергия на добро, отколкото всички съкровища на фарисеите.

7. Човек има по-малко собственост, отколкото мисли, че има. Само в “мислите” си милионерът владее своите милиони. В действителност те владеят милионера, който в повечето случаи бива свързан от тях, принуден към определен начин на живот, прикрепен към определен кръг от хора, принуден да има около себе си угодничене, лъжа, ласкателство, завист, раболепие, неискреност, покушения върху живота му – физически и душевен... Нима всичко това не е робство и каторга, ставаща все по-тежка според увеличаването на състоянието? Голямо ли е това, което може да се купи с пари? Нима може да се купи с пари най- висшето щастие – мирът на душата?

8. Погледнато от друга страна, собствеността на човека е много по-голяма, отколкото той мисли... Всяка глътка въздух, попаднала в дробовете му, е негова собственост, при това много по-голяма от монетата, намираща се в джоба му, защото непосредствено поддържа живота му. Всеки слънчев лъч, стоплящ човека, е негова топлина, съединила се изцяло с него... И така във всичко, в най-малките прояви на живота, човек е заобиколен от собственост, от Божии дарове, изливащи се на него, превръщащи се в самия човешки живот. Велик и славен е този закон, който прави от всеки човек богаташ.

9. За да влезе в хармонията на разстроилия се свят, който сега се настройва, човек трябва по съвест (а не само с ума си) да признае властта на Бога над себе си, сам да стане Божия собственост, тъй като целият свят се явява такава собственост. Огромно множество светове, звезди, слънца, безброй животи се движат в пределите, поставени им от Твореца. Камъните, водата, въздухът, земята, огънят се подчиняват на неизменни закони, в които човек може да надникне и които му е дадено да "открива"... Защо? За да се научи на правилен живот според тези закони. Подчиняването на физическите закони е само образ на подчиняването на духовните закони на Бога. Както физическата природа се открива в естествознанието, физиката, химията, механиката, космографията и други науки, така духовната природа се открива в Евангелието. Гледайки подчинението на физическата природа на Бога, човек трябва да се научи да подчинява своя дух на Бога.

10. За трезвия, непредубеден човек е естествено да мисли и вижда, че земната "собственост" е повече от "относително" явление... Както изчезват вековете, така изчезва и всяка човешка собственост на земята. Като пара във въздуха се разтварят всички "права" върху земята, имуществото и самия живот – правата на отделните хора, градове и народи.

Неразрушима в цялата вселена е само Божията сила, която твори светове. Всичко останало е крехко и разруσιμο. И то е разруσιμο именно за да не смятат хората разрушимо за неразруσιμο. В бъдещия век, когато "ще бъде прибрана пшеницата", тоест ще бъдат събрани хората от всички векове, които са вършили правда и обичали Бога, повече няма да има опасност някой да обикне повече творението отколкото Твореца, и тогава отново, както в рая, разрушимо ще стане неразруσιμο. Но никой няма да

боготвори това вечно, неразруσιμο естество. Всички ще гледат само Божията слава и в нейната неизказана светлина ще виждат целия живот и ще намират вечно обновление на своя неумиращ живот.

11. Това състояние е невъзможно за нас на земята, защото ние през цялото време обикваме нещо друго или някой друг повече от Бога. Нашето сърце е “прелюбодейно” в най-дълбокия (религиозен) смисъл. Поради това човешкият “род” е наречен от Спасителя (Който никога не е говорил лъжа) “род прелюбодеен и грешен”. Падналото човечество се е привързало към преходните ценности, прилепило се е към сладките на този свят, към неговото призрачно богатство, към също толкова призрачната му слава... Ако нямаше червеи, ръжда, молци, скакалци, смрад, тление, страдания, смърт – светът би бил истински ад. На някои хора им се струва точно обратното: ако на тази земя нямаше болести и печали, това би било “рай”. Но това би било ад. Греховността на земната плът се покрива със земните скърби. Благословената сол на страданията предпазва човешкия дух от разложение и вечна смърт. Предпазва го в онези хора, които разбират и приемат “тесния път” на Христа.

Затова за праведника всички Господни пътища са така благословени, “оправдани и многожелани” (както казва псаломът). Затова е блажен кръстът на живота на всеки живеещ на тази временна земя човек.

12. Най-висш израз на човешкия живот е неговата най-пълна отдаденост на Бога. Човекът, освобождавайки се от житейската гордост, от “похотта на очите и похотта на плътта” (от целия материализъм), става все по-“прозрачен” за Бога, все по-достъпен за вселяването на пречистия Божи Дух. И когато човек стане съвършено прозрачен, свободен от всяка гордост, от всяко тъмно пристрастие към себе си и към света – тогава Божията собственост, тоест целият свят, става негова собственост, и той, който “няма нищо” и дори не принадлежи на самия себе си, по думите на апостола, ще “притежава всичко” (вж. 2 Кор. 6:10). Бог ще почива в човека и ще направи неговия живот покой и богатство. Тази прозрачна хармония на живота е Царството Божие.

13. Порядъкът на временния живот е даден на човека като стълба или трамплин за преминаване във вечния живот. Само верният “в малкото” (във

временното) ще бъде верен и “в многото” (във вечното). На вечния живот трябва да се обучим още тук, на земята.

Нищо, което е отделено от Бога, няма вечен живот в себе си. Който не се прикрепил към Божията Лоза (вж. Иоан. 15:5), той няма да живее. По стълбата на земния живот, по трамплина на земните ценности (оттласквайки се от тях) ние преминаваме в Царството Божие. Но ако човек се е оттласнал в невярна посока от ценностите на света (например отчаялият се човек, самоубиецът), той пада в пропаст.

14. Материалният свят е като “патерица” за болната душа, нейна опорна точка за прилагане на първичните сили на духа – патерица, която ѝ помага да върви към Бога, ако умее да се ползва от нея. Всичко в света е сътворено и всичко се допуска за полза на човека, и от всички, дори и от най-тежките и болезнени прояви на земния живот (а понякога най-вече именно от тях) човек може да си прокара път за достигане до райската земя.

15. Материалният свят е една изключително удобна възможност за спасение в Бога, за достигане до Бога. Но тази възможност е открита само за човешката безкористност. А за користолюбието светът е само мрежа, примка и погребел.

16. Благословена е собствеността, основана на любовта към Бога и на свободата на сърцето. Даряваната собственост донася благословение. Ограбваната навлича проклятие.

Има користна собственост, има и безкористна. Користната собственост е егоистична; безкористната – евхаристийна. Истинското притежание на човека се състои само в тази евхаристийна собственост, идеща от Бога и към Бога чрез човека. Само тази духовно лека, необременяваща духа, неприковаваща към временния живот, неувличаща към грях собственост може да бъде наречена “благословена”. Тя наистина е благословена, в каквото и да се изразява – в притежаване на талант, способности, вещи, земя от човека. Всичко това е благословено, когато е в Бога. И всичко това е проклето, когато засенчва Бога и превръща света в бог.

17. Евхаристийна собственост е всичко, за което хората могат да благодарят на Бога и на човека, чрез когото Бог дава нещо. В тази благодарност има не само вяра в Бога, но и признаването Му за Господар на живота. Чрез това благодарение за живота и за всичко, благодарение,

достигащо своето съвършенство и предел в Евхаристията, човек възлиза към новия живот, към Царството Божие. И съвсем малкото ценности на тази земя, осолени с благодарение към Бога, стават евхаристийна собственост на човека и остават навеки “след него” като нещо ново, голямо, пренесено отвъд вратата на вечността.

18. Собствеността е проводник на Божията и на човешката любов. Но хората често я правят проводник на ненавистта към Бога и човека. Не собствеността е виновна тук, нито фактът на притежаването, а злото притежаване или злото пожелаване да се притежава.

19. Човекът е призван да владее (вж. Бит. 1:28) земята, човекът трябва да наследи земята (вж. Мат. 5:5).

Култура на социалното умиротворение

Социалните разминавания не са религиозни разделения... Те могат да станат такива само в условията на разцърковеност на обществото, когато в лабиринтите на временното се губи усещането за вечното.

На всички пътища на живота може да защитава истината на Бога-Любов само този, който сам пребивава в любов и мир. Други пътища за защита на истината на Бога-Любов няма. Не бива да внасяме страстта, свойствена на “политиката” (и обществено допустима в политическия морален кодекс) в обсъждането на делата, макар и временни и земни. По същество трябва да има разлика в духа на социологическите разсъждения на простия политик и на църковния, православен политик. Тази разлика трябва да бъде видима за очите на всички. А ако никой не я вижда, това значи, че или обществото изцяло се е възцърковило (и всички въпроси се решават в духа на безпристрастното, недемагогско обсъждане), или обществото съвсем се е разцърковило, християнството е изгубило своята сол, излязло е от обществения живот. В такъв случай Църквата – Тялото Христово – става просто “общество”, подчинено на “духа на времето”, който във всички времена е бил един и същи дух на материалистична суета и взаимна човешка неприязън.

Царството Божие както се ражда “вътре” в човека, така и се губи отвътре.

2. В съвременното общество има голяма необходимост от културата на волево умиротворяване. Но не всички ще се съгласят с нея, защото нали не всички са християни. Отчитайки това, следва да не се доверяваме (или крайно внимателно да се доверяваме) на гласа на онзи учител, в който се усеща злоба към човека. Такъв учител трябва сам да се поучи. “Никого не дразни – казва Църквата с думите на преподобния Исаак Сирийн – и никого не ненавиждай нито за вярата му, нито за злите му дела. Ако искаш да обърнеш някого към истината, то скърби за него... но не се разпалвай от гняв към него и той да не види признак на вражда в тебе. Защото любовта не умее нито да се гневи, нито да се дразни, нито страстно да укорява някого”. Това е в съответствие с 10-та глава от Йоан. Следва да бягаме от учителите, които нямат Христовия Дух. В никакъв случай да не се учим от тях.

3. “... Църквата трябва да бъде отделена от държавата” – казват някои вярващи. “Свободна от нея” – изказват се други. “Не намесвайте Църквата в политиката”, “Дайте ни да се молим спокойно!” – възкликват трети... Но какъв е смисълът на думата “отделена”? Ако това е смисълът на френските енциклопедисти и френската революция, то трябва да го оставим, защото това е много слабо и материалистично понятие. Християнинът не може да не знае, че никой и нищо не може да “отдели Църквата”. Църквата сама отделя от себе си неразкаяната душа. Тя е *пълнота* (Еф. 1:23), вмества в себе си цялата вселена с цялото множество звезди... затова е странно да говорим за “отделянето” ѝ от нещо чрез ръцете на някакви хора. Извън Църквата е само духовното състояние на душата, подчинена на греха.

4. Едно е, когато свободните човешки души, преминаващи своето земно изпитание на попрището на управлението на държавата, гонят или отделят земната, юридически видима форма на Църквата от държавната форма, дадена им в ръцете... Това е възможно, и сега едно такова положение е станало почти повсеместно, но това “отделяне” на Църквата от държавата далеч не е отделяне, а при наличието на благодатни, енергични и разсъдителни деятели на Църквата може да стане по-действително (защото

не е основано върху външна сила) чрез внедряването на Църквата в организма на народа и най-доброто възцърковяване на държавата.

Така е било преди Константин Велики – цели три века.

5. Промисълът видоизменя външните отношения на видимата Църква с държавата съобразно с дадения духовен момент в страната, избирайки и предлагайки най-доброто за вечното спасение на всички души. Държавното лекарство на Промисъла, както изобщо всяко лекарство, не винаги е сладко... Но Промисълът не може да прави грешки.

Въпреки яснотата на тази православна философия, тя често остава неразбираема. Разбира се, от тези, които не вярват в Промисъла, и те са болшинство не само в обществото и държавата, но – колкото и да е срамно да се каже – и във външната църковна ограда.

От тази философия става ясно, че за по-добро или по-лошо отношение на Църквата към държавата, и изобщо за техните взаимоотношения, може да се говори само пред лицето на конкретен исторически момент, като се отчита съвкупността от всички фактори на живота и истинския характер на държавата, от който трябва да “отделяме” или към който трябва да “присъединяваме” Църквата, т. е. пак видимата, временна, държавно-юридическа страна на Църквата.

6. Трябва да изхождаме от неизменното за всеки вярващ човек положение на духовна подчиненост на държавата и нейния кръг от земни задачи на Църквата, чиито задачи стоят толкова по-високо от задачите на държавата, колкото небето е по-високо от нашите покриви. Сложността и вечната недоизясненост на въпроса за “Църквата и политиката” се състои именно в това положение, защото за хората, за които висшият, вечният (истинският) живот не съществува или, във всеки случай, не е реален, които всъщност искат да отделят не Църквата от държавата (и от себе си), а този вечен живот – за тези хора въпросът за Църквата се ограничава с въпроса за политиката, докато за църковните вярващи е точно обратното – дори въпросите на отвличената политика имат църковно-нравствено значение.

7. Трудността не би била толкова голяма, ако църковното общество беше общество от църковно мислещи и църковно вярващи. Но сега Църквата се налага да скрива в своята ограда мнозина, укриващи се в нея от тежестите на живота, или в пазенето на спомените от детството, или на

националните или битовите преживявания... но непроникнати от цялата важност на своя съюз с Бога Вседържител Иисус Христос. По какъвто и начин да е дошъл някой в Църквата, Майката Църква го приема с любов, но ако дошлият човек, обграден от любовта на църковните песнопения и евангелските поучения, продължава да остава чужд на нея по дух и да ѝ се подчинява само външно, то такъв човек не принадлежи на Църквата. Той не е еретик, той обича Църквата посвоему, той ще я защитава като светиня, но... той не стои в Църквата, защото не живее в Христа, няма Христа за най-висша ценност на своето сърце.

И този добър, кръстен, венчан в Църквата човек някога може да хване перото и да пише по църковни въпроси (а по национални той може би често пише, отнасяйки се до Църквата). Но в него няма духа на Църквата, няма светоотеческия, евангелски дух, няма истинска “вяра от делата”. И именно той, бидейки политик, най-много обърква делото на църковната култура в света. Смятат го за представител на църковното общество, а и той често смята самия себе си за такъв... по такъв начин се снижават обществените принципи на Църквата, Църквата се разводнява и отслабва като обществена сила, защото се заличава църковната ограда – оградата от света, чужд на Христа, която е била така скъпа на Църквата през всички векове, която е самото название на Църквата!

8. Трябва да строим тази ограда. Трябва да търсим истинската, свято-воинстваща църковна култура, която единствено може да противостои на надигналата се срещу Русия и целия свят култура на всеобща злоба и самообожествяване. Християнската топлохладност вече два пъти е била изтръгната от Бога от православно изповядване пред лицето на целия свят: Византия паднала пред исляма, Русия – пред интернационалната пентаграма... Трябва да бъдем по-строги към себе си, трябва да бъдем покаяно настроени – след всичко това. Трябва да се спасим чрез Спасителя. Да влезем с плът и кръв в Неговото разкъсано и оскърбено Тяло на Църквата.

9. В отговор на “не намесвайте Църквата в политиката” понякога се чува гневен глас, обвиняващ казалия това в “левичарство”, “революционни настроения”, “лукава аполитичност”... без да вниква в духа на терминологията на говорещия, тоест игнорирайки душата му или нямайки

достатъчна чувствителност, за да я разбере. Да каже “не намесвайте Църквата в политиката” може квиетистът, неразбиращ универсалността на Църквата, може да го каже равнодушният към Църквата политик, желаещ по-свободно да се ползва от принципите на макиавелизма, може да го каже човек, който просто протестира против политиканството или вижда начин за влияние на свещенослужителите върху живота на държавата в тяхната спокойна безпристрастност към политическата треска на партиите – не в тяхната извънпартийност или “безпартийност”, а надпартийност.

Дори ако говорещият говори от своето “левичарство”, то истинската “дясност” на възразяващия (ако той е християнин) не бива да си служи с метода на презрение или вражда към човека. “И той да не види в теб признак на вражда” – казва Църквата.

10. Изобщо, трябва открито да признаваме възможността за идеални мотиви у инакомислещите. Това повишава общата култура на речта и води до доброжелателство, което винаги е било врата за взаимно разбиране. Също така трябва да се откажем от съблазнителния и греховен навик да догматизираме както своето мнение, така и всяко временно мнение на Църквата в един или друг период от историята. Църквата не догматизира всички свои мнения и действия. (Например, не бива да догматизираме като прецедент нито поклоните на свети Александър Невски и светителя Алексей Московски към хана, нито благословието на Преподобния Сергей Радонежки за битка с хана, въпреки че и едното, и другото е било непосредствено по Божия воля...).

11. Откъснати от правенето на политика хора са съществували в Църквата през всички векове. Те са били по-мълчаливи, но са били повече. Били са нещо като представители, в една или друга степен, на малоазиатските първохристиянски църковни настроения, оформили се през трите века на гонения. Такова настроение не е антидържавно, а остро осъзнаващо временността на държавата и желаещо просто да се съсредоточи върху “единствено потребното” за личното усъвършенстване. Когато това е философия на човека, съсредоточил цялото си внимание върху изтънчената и вкусна храна, или човека, изцяло потопил се в делата на личното си материално обогатяване или дори в служене на чистото изкуство, тогава обществото почти не възразява против такива хора, не ги

обвиняват в това, че “не се интересуват от живота на държавата”, че са антидържавници. Но когато човек в името на съсредоточаването върху своя духовен живот се откъсва от “сърдечния” интерес към държавните политически проблеми – тогава мнозина са склонни да го упрекнат, ако не и да го обвинят, в... аполитичност.

Не само невярващата маса, но дори и вяращата е в състояние да укорява и да не разбира Мария.

12. Следва да се спрем на историческия пример на установилите се църковни настроения, за да си изясним психологията на съвременните мними разделения в Църквата. “Малоазиатското” светоусещане цели три века е било противопоставено на “римското”. Римските християни, живеейки около апарата на властта на една могъща държава и бидейки възпитани в юридизма и порядъка на римската държавна култура, са виждали своята свобода не само в откъсването от външния свят, но и в завладяването на този външен свят. В Църквата веднага се определили две основни обществени направления (тук не говорим нито за нюансите, нито за крайностите): “малоазиатско”, което, макар че външно се подчинило на държавата на гонителите, вътрешно избягало от нея (имало, разбира се, и външно бягство, тясно свързано с разцвета на пустиножителството на Изток, но като цяло Изтокът вътрешно се отдалечил от държавата, поробен от нея в лицето на Рим), и “римско”, което асимилирало държавата в организма на Църквата и я заквасило, овладявайки нейните стихии.

Съзерцателното християнство на Изтока и до днес се противопоставя на “практическото” християнство на Рим, преминало в живота на западните народи.

13. Тези две течения в Църквата са били братски и близки в любовта, водещи към една цел по различни пътища. Тези два пътя са били благословени от Църквата навеки, нито един от тях не е бил анатемосван. Победата принадлежала и на двата.

Вътрешното преодоляване на езическия свят било завършено и закрепено с догматите на Вселенските и Поместните Събори, със светоотеческото вероучение и най-дълбоките писания и постижения на духовната култура на светите писатели “Добротолюбие”, със създаването на мощна, ненадмината философия на отричането от света – отричаща се не

от природата на света или от природата на социалните институции, но отклоняваща своя поглед и своята душа от гледането им за по-свободно и пълно потопяване в живота на сърцето, този младенец на безсмъртието.

Външната победа също се оказала на страната на християните. “Римското” християнство заменило езическия Рим. За много векове държавата станала вход или дори притвор на Църквата. Завоюването било въпреки всички логически, психологически и механични закони – мирно, органично, чрез Светия Дух. Не завоюване, а преобразяване – чрез вътрешната сила на външно слабата Църква.

14. Хората с “малоазиатско” църковно устройство (не го наричаме “апокалиптично”, защото този термин се прилага по-скоро за хората, по-остро излезли от историческата временност на света) никога не са се увличали от идеята за църковна държава, макар че са били строги и добри труженици на държавната култура. Имената на най-добрите от тях в историята не знаем, защото най-добрите от тях не са полемизирали, не са въставали срещу държавата с толстоисткия сектантски метод. Те са се подчинявали на необходимостта от държава, подчинявали са се на кесаря, след като са се подчинили на Бога, и са смятали за възможно за себе си дори да умрат за своята земна страна без никаква философия. Това са били хора с истински Христов Дух, чрез които християнската държава не само не се е намалявала, но и в най-голяма степен се е оправдавала.

Втората “римска” част от християнското общество – това са деятелите-идеолози и практиците на християнската държава. Както знаем, тя е съществувала още от първите векове на християнството паралелно с първата, представлявайки заедно с нея едно историческо и културно лице на християнското общество. Сред тези хора, ревностно и праведно стремящи се да оцърковят света, да го подчинят на Христовата правда, е имало вътрешни подразделения, които съжителствали мирно и творчески, където нямало страсти (например, свети Владимир не искал да наказва престъпниците, а епископите настоявали на обратното като на негово задължение, тъй като бил поставен от Бога да управлява държавата).

15. Цялото Тяло на Църквата трябва да живее в хармония между своите членове, имащи различно предназначение не за взаимно противоречие, а именно за хармония.

16. Църквата откровено и ясно е благословила в историята двата пътя на социално светоусещане, покривайки и единия, и другия път с вечните думи на евангелската истина: “Кесаревото кесарю, Божието – Богу”. Църквата с голяма радост е благославяла пълното оттегляне от обществения живот, когато то се е извършвало заради най-тясно единение с Господа Бога, с Пресвета Троица (пустинничеството), и също така се е радвала при пълното потопяване на душата в делото на държавното строителство, когато то се е извършвало в името на Отца и Сина и Светия Дух (царското помазване).

17. Тези два пътя са се запазили в историята... “Римското” умонастроение сега е представено (както и другото) не само от “околоцърковни” хора, но и от дълбоко вкоренени в молитвеното и нравствено съзнание на Църквата. Последните вярват в осъществимостта на “християнската държава” като някакво подобие на Царството Божие на земята, когато цялата сила ще бъде на страната на правдата и границата между държавата и Църквата ще се заличи и в юридически смисъл. Този държавен православен идеализъм, имащ добра традиция в руската история, на Запад се изразява в католическата система на църковността, в томистическата философия на държавата и в протестантския “християнски социализъм”.

Лъжата, която винаги се приютява около истината, е предложила на отдалечилите се от Христа души в света своя атеистичен социален оптимизъм, чийто опит преживява Русия.

18. На взаимното разбиране между християните пречи и неустойчивостта на термина “политика”. Някои разбират тази дума идеалистично (ако не и по аристотелски), други – “реално” (в цялата ѝ неприятна, макиавелистка, интригантска, користна действителност. Някои искат да преобразяват, да “оцърковяват” политиката, пребивавайки в нея, други смятат това дело за безплодно, равностойно на черпене на вода от океан. Най-общо казано, някои вярват в културата на християнската политика, други не вярват. И едните, и другите търсят най-точното уподобяване на земния живот на евангелския и възможно най-малкото профаниране на социалното християнство. Какво братолюбие, какво доброжелателство към житейския опит на ближния трябва да проявяват

християните и с единия, и с другия начин на мислене по отношение едни на други!... А на дело слушаме взаимни обвинения и подозрения. Защо? Със сигурност ще кажем: само поради недостатъчно разбиране в любовта.

19. Имало е време, когато Църквата е изразходвала цялата човешка енергия на своите чедя за защита на своята дреха от догматическите ереси. Волевата енергия на християните е намирала изход в борбата против лъжеучителите. Духът е одържал победа, Църквата е била основана на седем стълба – Съборите на Православието. Тогава изглеждало, че е дошло време за особена борба с нравствения грях, тоест за осъществяването на нравствената “житейска” страна на чистите и истинни догмати. Но в историята станало другояче. Вместо да се устремят против сатаната и седемглавия грях (седемте смъртни греха), християните тръгнали по пътя на най-малкото съпротивление, устремявайки се едни против други, търсейки въображаеми сламки в очите на ближните и не забелязвайки духовната греда в своите очи.

Душевната раздразнителна енергия на християните сега се изразходва не толкова за борба с греха в себе си и в обществото, колкото за борба с мненията, нямащи дори и абстрактно догматическо значение.

Това догматизиране както на своята правота, така и на чуждата погрешност в областта на социално-държавния порядък е характерна черта на съвременния църковен живот. Това отслабва борбата с безбожието, принизява културата на вярата.

20. Социалният въпрос за Църквата като общество придобива някаква догматическа изостреност, каквато досега не е имал в историята.

“Ереста” се намира под знака на неправилното разбиране на социалното положение и политическото значение на Църквата... Разколите и разделенията имат определен църковно-логически характер.

Всичко това доказва, че ние живеем в “политическата” епоха. Както е имало бронзов и каменен век, така сега има политически. Каква е задачата на Църквата в този век? Тя несъмнено е следната, в съответствие с истинния дух на Православието: да не се поробва от политиката, а да я подчинява на себе си. Това ще значи да стои над нея и над всяка социална форма в света, без да свързва своето най-дълбоко битие с нито една от тях, а всяка да подчинява на своя дух.

Душа на социалния живот на пастира трябва да бъде културата на социалното умиротворение.

Националното служение на пастира

Водейки своя молитвен, тайноизвършителен и благовестнически живот сред човешките души, откривайки им Христовата светлина, умивайки ги с водите на покаянието, учейки ги на чистота и правда, пастирите извършват огромна социална и национална работа, невидима само за духовно слепите утилитаристи. Тези утилитаристи са родили марксизма в света. Скрито воинстващият материализъм на идейния утилитаризъм е преминал в открито-войнстващ материализъм, когато е било обезпечено широкото му разпространение.

Материалистично настроените хора е трудно да разберат простата и очевидна за вярващия човек истина, че духовните пастири са носители на най-острото оръжие не само против личното, но и против народното и световното зло. Колкото и парадоксално да е това на пръв поглед, духовните пастири са водещите борци за светлата националност на своя народ именно тогава, когато стават чисто духовни авторитети (например оптинските старци). Истинската пастирска молитвена работа за скъпоценната човешка душа, заквасявайки и освещавайки целия организъм на народа, е истинска сила на националната култура, независимо от влизането или невлизането на пастира в едни или други материални, обществени и държавни функции.

Не бива да смятаме за национални работници само сражаващите се с оръжие в ръка... Не по-малко ценни за защитата и спасението на страната са "мълчаливите" борци: инженери, химици, земеделци, лекари... Също така и предстоящите пред престола на властта. Би било непростим утилитаризъм и недалновидност да се даде меч в ръцете на всички граждани без изключение.

Но към този утилитаризъм в духовен план нерядко се придържат дори вярващи хора, които искат да подменят пастирската работа с областта на светската обществена дейност, да направят пастира апологет на спорни и

временни убеждения... Утилитарно разбираната Църква става, в най-добрия случай, надстройка на държавата. А това е само декорация на националното. Духовното се превръща в “душевно”; вечните ценности се подменят с временни... Това е едно голямо и много тънко зло. Съблазънта на светската общественост е една от най-дълбоките съблазни по пътя на пастира, особено на ревностния, придобиващ влияние в обществото, устремен към служене на хората, желаещ да бъде колкото е възможно по-близо до тях. Само Божият Дух може да предпази свещеника от неговите – макар и добри – дела, към които биват призовани – от същия Дух – други...

Необходимо е с пределна яснота да се утвърди в християнското съзнание, че решенията за победите или пораженията, възходите и паденията на някоя страна се случват не само в земен план, но преди всичко пред престола на Единия Владетел на небето и земята... И върху тези решения влияе преди всичко наличният състав на чисто духовните деятели на Царството Божие в страната.

Без да унижават полето на временната дейност на света в съзнанието на поставените на нея Божии работници (Рим. 13:4), като знаят, че завещаната от Бога борба с тръните и бодилите на земята обхваща целия земен живот, пастирите отдават всичко кесарево – кесарю, а самия кесар отдават на Бога, строго спазвайки иерархията на ценностите в живота. И по силата на това се явяват Ангели Пазители на своя народ, на неговата истинска култура, “сол” на света, свидетели на друг живот, започващ в този.

Умиращото пшенично зърно дава “много плод”... Оттеглящият се от временния план на света пастир се явява най-активната сила на доброто в този свят.